

TYSKLAND SOM EUROPAS SENTRUM

Marianne Takle

Om forfatteren

Marianne Takle (f. 1964) er cand.polit. fra Institutt for statsvitenskap ved Universitetet i Oslo. Hun har 3 års økonomistudier ved Universität Mannheim, Tyskland. Som hovedfagsstudent hadde hun studentstipend ved institutt for fredsforskning PRIO. Siden august 1995 er Takle ansatt ved Europa-programmet som forsker ved Tyskland-prosjektet - med vekt på tysk utenriks- og sikkerhetspolitikk, EU og NATO - samt scenario-prosjektet Europa 2010. Utgivelser: Takle, Marianne (1992), *Det forente Tysklands veivalg*, *PRIO Report*, nr. 6/1992, PRIO, Oslo; Takle, Marianne red. (1995), "EUs regjeringskonferanse" i *EUs regjeringskonferanse. En ny norsk utenriksøkonomi*, *Europa i dag*, nr. 16/1995, Europa-programmet, Oslo; "NATOs utvidelse og det europeiske sikkerhetssystem" i Bingen, Jon red. (1996), *1. EMU 2. NATO's utvidelse og det europeiske sikkerhetssystem*, *Europa i dag*, nr. 6/1996, Europa-programmet, Oslo.

Innhold

Innledning	5
Det tyske spørsmål/problem.....	7
Tysklands svar å dagens tyske problem.....	24
Tyske interesser og Europas interesser	44
Tysklands “både-og“-politikk.....	54
Avslutning	63
Referanser	65

INNLEDNING

Berlinmurens fall 9. november 1989 oppfattes gjerne som det store veiskille i tysk samtidshistorie. Men man kan spørre om ikke en annen dato kan vise seg å være av like stor betydning. 31. august 1994 forlot den siste russiske soldat tysk jord. Den liberale ukeavisen *Die Zeit* betegnet begivenheten med overskriften: "Først nå er krigen over", på hele første side.¹ Dermed var de to viktigste prosessene som endret europeisk historie på begynnelsen av 90-tallet, slutført: Tyskland var samlet og Russland var ute av Sentral-Europa.

Endringene har gjort Tyskland til Europas sentrale makt både geografisk, politisk og økonomisk. I og med gjenforeningen ble Tyskland relativt mye større enn andre europeiske land, og samtidig gjenvant landet sin fulle utenrikspolitiske handlefrihet. Videre gav avviklingen av blokkdelingen Tyskland tilbake sin gamle mellomposisjon mellom øst og vest i Europa.

Tysklands posisjon i europeisk politikk på 1990-tallet minner mye om den landet hadde under Det tyske riket fra 1871 til 1945. Det tyske riket og Forbundsrepublikken Tyskland er langt fra identiske, men likevel kan man stille spørsmål om mange spøkelser er dukket opp på ny både i Tyskland og i andre europeiske land. Dette gjør forestillingene om Tyskland til en nesten like viktig politisk faktor som landets handlinger. Angsten for et nytt tysk hegemoni i Europa kan vekkes hvis Tyskland handler på tvers av andre europeiske lands vilje. Historien er et aldri hvilende premiss i den tyske politiske virkelighet.

Dagens tyske politiske elite er klar over dette. De forsøker å unngå problemet ved å binde Tyskland inn i

---

¹ *Die Zeit*, 02.09.1994.

europaiske og atlantiske institusjoner. Denne selvinnbindingen har to sider. Den skal forhindre at den tyske maktposisjonen blir tydelig, og dermed dempe naboenes frykt for et sterkt Tyskland. Samtidig skal den umuliggjøre at tysk makt misbrukes slik historien har vist eksempler på. Tysklands størrelse gjør at landet påvirker de institusjoner det er en del av på en helt grunnleggende måte. Den tyske politiske elite har en tendens til å omtale tyske interesser som Europas interesser. På den måten slipper man å støte på det stadig virksomme tabuet mot å hevde tyske interesser. De sentrale målene i den tyske utenrikspolitikken er å fordype og utvide EU, og samtidig opprettholde en amerikansk tilstedeværelse i Europa gjennom blant annet å utvide NATO.

Det kan være fruktbart å drøfte påstanden om at dagens tyske europapolitikk går ut på å løse en rekke av Tysklands egne problemer ved å gjøre dem til europeiske. Dette gjøres ved at Tyskland lar seg binde inn i europeiske institusjoner. En konsekvens av denne politikken ser ut til å være en forventning fra tysk side om at andre europeiske land er like villige til å gi fra seg store deler av sin suverenitet.

Formålet med dette heftet er ikke å lage en kronologisk oversikt over tysk europapolitikk på 1990-tallet. Begivenheter og fakta er tatt med i den grad de kan belyse Tysklands nye posisjon i europeisk politikk, og hvilke forestillinger man kan finne om denne, spesielt i tysk politikk. Utgangspunktet for analysen var en undring over hvorfor Tyskland markerte seg som langt mer integrasjonsvennlig i sin politiske retorikk enn andre europeiske land. Denne integrasjonsviljen er særlig utpreget når det gjelder visjoner for Europas framtid. Ved inngangen til 1990-tallet snakket forbundskansler Helmut Kohl om "Europas forente stater". Til tross for at hele Europa er utsatt for det

samme globaliseringspresset og endringer i nasjonalstatens betydning, er Tyskland langt mer opptatt av at EUs medlemsland skal overføre myndighet til overnasjonale organer enn andre europeiske land er. Forhold som er felles for hele Europa, kan derfor ikke forklare forskjellen i integrasjonsvillighet mellom for eksempel Tyskland, Frankrike og Storbritannia. De kan heller ikke forklare hvorfor man i så liten grad er villig til å diskutere alternative løsninger i det tyske politiske miljøet. For å finne beveggrunnene i den særegne tyske integrasjonsiveren må man ta utgangspunkt i tysk og europeisk moderne historie. Dagens handlingsmønster ble grunnlagt etter 1945, da de to tyske statene ikke hadde noe annet valg enn å la seg binde inn i hvert sitt alliansesystem. I dag blir Forbundsrepublikkens politikk videreført blant annet på grunn av en usikkerhet om hvordan et samlet Tyskland vil fungere i en ny konfigurasjon av det europeiske statssystemet.

DET TYSKE SPØRSMÅL/PROBLEM

“Det tyske spørsmål/problem” har dominert både tysk og europeisk politikk i moderne tid. Vi står her overfor et problemkompleks som kan deles inn i et indre og et ytre aspekt (Bundt, 1993). Det indre omtales ofte som det tyske spørsmål, og er tyskernes variant av det klassiske nasjonale spørsmål: Hvor stor del av det tyske kulturfellesskapet skal samles i en tysk statsdannelse? Det ytre aspektet kalles gjerne det tyske problem, og dreier seg om det problematiske i å forene et mellomstort Tyskland midt i Europa med en harmonisk likevektstilstand i det europeiske statssystem (Geiss, 1992).

Samlingsprosessen tvang fram løsninger på en rekke spørsmål som hadde fått en provisorisk ordning

under Den kalde krigen. Spørsmålet om nasjonens enhet fikk en avklaring da Tyskland ble løst fra sin "Zweistaatlichkeit" (tostatlighet). Samtidig fikk man avklart Tysklands forfatningsmessige organisasjonsform og en endelig folkerettslig definering av Tysklands territorium. Det etniske spørsmål hadde funnet en slags løsning allerede ved slutten av 1940-tallet gjennom fordrivelser av store tyske befolkningsgrupper i Øst-Europa.

På grunn av gjenforeningen fikk særlig enkelte sider av det ytre tyske problem økt aktualitet etter 1990. Dette gjelder først og fremst Tysklands nye posisjon som en samlet og suveren stat i Europas sentrum, og hvilken forståelse man har av denne. Dette avsnittet vil først ta for seg aspekter av det tyske spørsmål/problem man kan regne for avklart, og dernest drøfte aspekter som har fått økt aktualitet etter 1990.

Det tyske spørsmål - hva er avklart?

Etter den tvungne oppløsningen av Det Hellige Tysk-Romerske Riket i 1806 hadde det tyske området ikke funnet sin organisasjonsform. Som en reaksjon på den nye situasjonen stilte dikteren Ernst Moritz Arndt det berømte spørsmål: "Was ist des deutschen Vaterland?" Svaret han gav var: "Das ganze Deutschland soll es sein...soweit die deutsche Zunge klingt." (Geiss, 1992:11.) En slik vid, språkbasert etnisk definisjon ville ha ført til en såkalt stortysk løsning. Bismarcks samling av Tyskland i 1871 ble en "kleindeutsche Lösung", fordi en rekke tysktalende områder var utelatt fra det tyske riket, og da spesielt Østerrike.

Uenigheten mellom dem som ønsket en stor tysk og liten tysk løsning på 1800-tallet, handlet ikke bare om Tysklands størrelse, men også om organisasjonsform.

Bismarcks tyske rike var en samling under Preussens ledelse. Mange konservative skribenter på den tid var i bitter opposisjon mot denne splittelsen av det tyske kulturfellesskapet. De ønsket et løsere statsfellesskap mellom flere mer selvstendige enheter, som et bolverk mellom øst og vest i Europa. Den lille tyske staten antok de ville bringe krig og oppbrudd i Europa (Carr, 1996).

Det tyske kulturområdet har ingen tradisjon for en enhetlig tysk statsdannelse (Zippelius, 1996:164). Tradisjonen med en føderativ struktur strekker seg helt tilbake til Det Hellige Tysk-Romerske Riket, som var en løs sammenslutning mellom flere småstater. Enda løsere var Deutsche Bund (1815-1866). Heller ikke Det andre tyske riket (1871-1914) var helt sentralstyrt. Weimarrepublikken var basert på en mer sentralstyrt modell. Sett i lys av tusenårig tysk tradisjon for løse statsdannelser, står Hitlers tredje riket fram som en tolvårig unntaksperiode.

Etter den annen verdenskrig krevde okkupasjonsmaktene at Tyskland skulle ha en føderal struktur, og det ble opprettet en rekke nye delstater. I dagens Forbundsrepublikk er det en klar maktfordeling mellom delstater og forbundsnivå, og forbundsregjeringen må ta mange regionale hensyn på grunn av landets føderale struktur. Den føderale strukturen gir delstatene innflytelse også på rikspolitikken gjennom Forbundsrådet, som er en sammenslutning av representanter fra delstatene. Alle lovendringer må for eksempel ha 2/3 flertall både i Forbundsdagen og i Forbundsrådet. I tillegg til dette har delstatene sikret sin innflytelse via en myndighetsoverføring til EUs organer. I forbindelse med ratifiseringen av Maastricht-traktaten ble art. 23 i Grundgesetz gjenopprettet, for å forsikre delstatene om at forbundsregjeringen ikke skal overføre myndighet til EU som opprinnelig er forbeholdt delstatene.

Spørsmålet om hvordan man skal organisere Tyskland - som stort eller lite, med enhetlig struktur eller som en løsere sammenslutning - har vært svært konfliktladet fordi det fantes store tysktalende grupper over hele det sentrale og østlige Europa. Dette etniske problemet fikk en slags løsning etter den annen verdenskrig da i overkant av 14 millioner tyskere ble fordrevet fra Øst- og Sentral-Europa. Rundt 8 millioner bosatte seg i Vest-Tyskland, mens rundt 4 millioner fant ny bopel i Øst-Tyskland. Rundt en halv million reiste til Østerrike og andre vestlige land, mens man regner med at ca. 2 millioner døde under flukten (Haensch, 1994:137). Det er fortsatt enkelte tyske enklaver i Øst- og Sentral-Europa. Disse er imidlertid redusert etter 1989, som en konsekvens av at alle som kan bevise at de er etniske tyskere, automatisk får tysk statsborgerskap og oppholdstillatelse. Ved inngangen til 90-tallet har dette vært en særskilt gruppe innvandrere til Tyskland.² Denne prosessen etter den annen verdenskrig har ført til at de fleste som oppfatter seg som tyskere, i dag bor i Tyskland.³

---

² Denne gruppen innvandrere kalles "Aussiedler", "Spätaussiedler" eller "Volksdeutsche". I 1990 gjorde 397 073 tyskere fra Øst-Europa og Sovjetunionen krav på tysk statsborgerskap. I 1991 var tilsvarende tall på 221 995. Det har vært en reduksjon i denne gruppens reelle innvandring til Tyskland fra 1995 (117 251 første halvår) til 1997 (74 275 første halvår). Noe av årsaken til reduksjonen er at det nå kreves at man består en tysk språktest. *Innenpolitik*, Nr. III/1997.

³ I tysk nasjonal tenkning ble det etniske tidligere likestilt med det å ha det tyske språk som morsmål. Dette ville være en for snever definisjon i dag, men det er interessant å merke seg at man i dag regner med at dette tallet representerer rundt 100 millioner mennesker. Av dem som har tysk morsmål i dag, bor 80 millioner i Tyskland, 7,6 millioner i Østerrike, 4 millioner i Sveits, 1 million i Elsass i Frankrike, 1 million i Kasakstan som er etterkommere av Volga-tyskerne, og mindre grupper i

Rundt 5,5 millioner av dem som ble fordrevet, kom fra områder som før krigen hadde vært tysk territorium. Dette omfattet blant annet det østlige tyske området som ble overlatt til Polen etter den annen verdenskrig. Grensen mellom Polen og Tyskland har alltid vært omstridt. Dagens polsk/tyske grense, som ble trukket etter den annen verdenskrig, hadde ikke folkerettslig bindende karakter før grenseavtalen mellom Polen og Tyskland ble undertegnet i november 1990, og ratifisert av Forbundsdagen i oktober 1991. Grenseavklaringen ble utløst av den tyske samling, og var en forutsetning for den. I forbindelse med samlingen erklærte også Tyskland at landet i framtiden ikke ville gjøre krav på andre staters territorier.⁴ Det tyske territoriale spørsmål betraktes som endelig avklart.

Den kalde krigens to tyske stater opererte med forestillingen om to stater og én nasjon.⁵ Hver av dem oppfattet seg som den rettmessige representant for Tyskland. Først i "Grundvertrag" som ble inngått i 1972, anerkjente de hverandre som selvstendige stater. Men forholdet dem imellom var betraktet som et indre tysk spørsmål. Før samlingen var det nedfelt et mål i Forbundsrepublikkens forfatning om "at man i fri selvbestemmelse skulle fullføre en tysk samling". I

Luxembourg, Belgia, Danmark, Polen, Den tsjekkiske republikk, Romania. I tillegg kommer utvandremiljøer i USA, det sørlige Afrika og Sør-Amerika. Kilde: Haensch, Günter; Anette Lallemand & Annick Yaiche (1994): *Kleines Deutschland Lexikon*, Beck, München.

⁴ Dette er formulert i forbindelse med den tyske samling i 2+4-avtalen, art. 1. Avtalen ble inngått 12. september 1990 mellom de to tyske statene og de fire tidligere okkupasjonsmaktene.

⁵ Forbundsregjeringserklæring fra 28.10.1969 viser til to stater og én nasjon, hvor de to tyske statene ikke oppfatter hverandre som utland. DDRs forfatning fra 1968 Art. 1, Abs. 1, Sats 1 sa at DDR er en sosialistisk stat i den tyske nasjon.

dagens tyske forfatning er dette erstattet med en formulering om at den gjelder for "hele det tyske folk", og forfatningen bærer ikke lenger preg av å være et provisorium (Schulze, 1996).

Spørsmålet om demokratisk styreform har tidligere stått helt sentralt i forfatningsdiskusjonen. Det er ingen ting som tyder på at demokratiet i dag er mer truet i Tyskland enn i andre europeiske land. Det kan derfor se ut til at dette aspektet av det tyske spørsmål ikke vil skille seg fra Europas utvikling forøvrig.

Det ser altså ut til at viktige etniske, territoriale og forfatningsmessige sider av det tyske spørsmål/problem har funnet en løsning. Hvorvidt det tyske spørsmål dermed er løst, er omdiskutert. Svaret man gir er avhengig av hvilken definisjon man har av dette. Schulze (1996) konkluderer med at det tyske spørsmål er løst ut fra at "vi nå vet hva Tyskland er, hva det kan være og hva det skal være". Gruner (1993) hevder å se ulik oppfatning av spørsmålet innad i Tyskland og hos Tysklands naboer. Niedhart, Junker og Richter (1997) legger også et slikt skille til grunn, og forklarer det med at man i Tyskland legger vekt på at Forbundsrepublikkens tidligere midlertidige karakter har fått en permanent løsning, slik at det tyske problem er løst. Hos Tysklands naboer hevder de derimot å se en dypt forankret bekymring for et nytt tysk hegemoni i Europa. Når forfatterne i det hele tatt operer med et slikt skille, kan det skyldes at flere sider av det tyske problems ytre aspekt har fått økt aktualitet på grunn av gjenforeningen.

Det tyske problem - hva er aktualisert?

Det ytre aspektet gjelder først og fremst et samlet og suverent Tysklands nye posisjon i det europeiske

statssystem. Dette gjelder de størrelsesmessige endringene gjenforeningen førte til, Tysklands nye folkerettslige status som suveren stat og forholdet til det nye Sentral-Europa etter Sovjetunionens tilbaketrekning. Disse endringene påvirker igjen holdningene. Den tyske samtidshistorikeren Arnulf Baring (1996) beskriver tyskerne som engstelige for den nye situasjonen. Ifølge ham ligner dagens tyske posisjon på den landet befant seg i 1871-1945, og det er en situasjon de ikke har håndtert tidligere.

Hans-Peter Schwarz (1994b) har sammenfattet det tyske spørsmål i fire kategorier. Spesielt de tre første omhandler Tysklands posisjon i det europeiske statssystem og hvilken forståelse man har av denne i tysk tenkning. Schwarz' kategorisering kan brukes som en sjekklister for det ytre tyske problem i dag:

- 1) En tysk stormakt er uforenlig med eksistensen av et europeisk likevektssystem.
- 2) I den tyske forestillingsverden ser det ut til å knyttes en forbindelse mellom det å være en tysk stormakt og den tyske nasjonalismen.
- 3) Tysklands politiske situasjon må forstås ut fra den såkalte "Deutsche Mittellage", det vil si Tysklands stilling mellom øst, vest, nord og sør i Europa.
- 4) Med utgangspunkt i de tre første kategoriene er det tidligere i tysk tenkning argumentert for at Tyskland har trengt en forfatningspolitisk "Sonderweg". Det vil i realiteten si om demokratisk styreform er mulig eller tjenlig i Tyskland.

I dagens Europa er spørsmålet om den demokratiske styreformens framtid ikke en spesiell tysk problemstilling. De symptomene man kan finne på ustabilitet i dagens tyske demokrati, finner man også i andre europeiske land. Den videre drøftingen vil

omhandle på hvilken måte de tre første problemstillingene har blitt aktuelle etter 1989/90.

Tyskland - for stort og for lite

Den tyske samling endret den maktpolitiske likevekten på kontinentet. I forbindelse med samlingen ble Forbundsrepublikken utvidet med ca. 100 000 km² og 15 millioner mennesker. Tyskland er dermed relativt mye større enn alle andre europeiske land, bortsett fra Russland. Når det gjelder folketall er Tyskland åtte ganger så stort som Tsjekia, fem ganger så stort som Nederland, dobbelt så stort som Polen og det utgjør en og en halv gang størrelsen til Frankrike, Storbritannia og Italia. Samtidig er Tyskland Europas største eksportnasjon og har kontinentets ankervaluta, D-marken. Disse størrelsesmessige forhold gir Tyskland en økt vekt i europeisk politikk. Men landets nye europeiske posisjon henger også sammen med dets folkerettslige status.

Den kalde krigens to tyske stater hadde i realiteten en semi-okkupert status. Under okkupasjonen i 1945 mistet tyskerne styringsrettighetene over sitt land, og Tyskland ble omgjort fra å være et politisk subjekt til å være et politisk objekt (Haffner, 1989). Ved dannelsen av forfatningene i begge de tyske statene i 1949 opprettholdt seiersmaktene fortsatt herredømme over sine områder. USA, Storbritannia og Frankrike hadde da slått sammen sine soner i vest, mens Sovjetunionen holdt kontroll over utviklingen i øst. I en avtale inngått i 1954 mellom Sovjetunionen og DDR, ble den østlige tyske delen anerkjent som en folkerettslig suveren stat. En tilsvarende avtale ble inngått mellom vestmaktene og den vestlige delen av Tyskland i 1955, med utgangspunkt i en avtale fra 1952.

I avtalen fra 1955 beholdt de vestlige okkupasjonsmaktene styringsrettighetene over Berlin og et samlet Tyskland. De tre statene forbeholdt seg dermed retten til å regulere en eventuell tysk samling, samtidig som Forbundsrepublikken var forpliktet til å konsultere dem i alle sammenhenger som omhandlet utøvelse av makt i et samlet Tyskland. Det ble også vedtatt å utsette en endelig regulering av de tyske grensene til Tyskland var samlet. Samtidig sikret de tre vestlige maktene seg retten til å stasjonere stridskrefter på vesttysk territorium og å forsvare dem om nødvendig (Kaiser, 1991).

Disse forbeholdene ble avvirket gjennom den såkalte 2+4-avtalen som ble inngått mellom de to tyske statene og de fire tidligere okkupasjonsmaktene i forbindelse med den tyske samling. Selve avtalen ble undertegnet 12. september 1990, men den hadde ingen folkerettslig gyldighet før 15. mars 1991, da Sovjetunionen som siste land ratifiserte avtalen.

Under Den kalde krigen lå de to tyske statene i hver sin fiendtlige leir. Begge føyde seg pent inn i hver sin allianse og hadde begrensede muligheter til å føre en egen forsvars- og sikkerhetspolitikk. Den kalde krigen gjorde med andre ord Tyskland "Europafähig" fordi landet var delt. En viktig politisk binding av de to tyske statene lå også i de enorme utenlandske militære styrkene som var plassert på tysk jord. Så sent som i 1990 utgjorde styrkene på vesttysk jord fra USA, Storbritannia, Frankrike, Belgia, Nederland og Canada ca. 400 000 soldater. En tilsvarende stor sovjetisk styrke var plassert på DDRs territorium. I løpet av de seks første årene etter gjenforeningen har rundt 650 000 utenlandske soldater forlatt tysk jord.⁶

---

⁶ På slutten av Den kalde krigen, i 1989/90, stod 401 000 soldater fra de vestlig allierte i Vest-Tyskland: Belgia 26 600, Canada 7

Det som står igjen, er rundt 150 000 soldater.⁷ Selv om også de tyske styrkene er halvert fra ca. 500 000 (BRD) og ca. 170 000 (DDR) til 340 000 soldater for et samlet Tyskland, er balanseforholdet mellom Tyskland som vertskap og gjestene radikalt endret i tysk favør. Tyskland kan i mye større grad legge premisser for samarbeidet, og selv definere sin politikk.

Etter begge de tidligere supermaktenes delvise tilbaketrekking er det samlede og suverene Tyskland blitt den mektigste enkeltstat i Europa. Landet er både den økonomisk ledende makt og den nest største konvensjonelle militærmakt på kontinentet etter Russland. Tyskland har nå mulighet til å etablere et forsvar som kan brukes som et diplomatisk instrument. Studier av det tyske forsvars omstruktureringsprosess legger vekt på at Tyskland bygger opp den tekniske evnen til å handle militært og uavhengig, samtidig som de er i ferd med å overkomme konstitusjonelle hindringer for å delta i operasjoner utenfor NATOs område (Peters, 1997).

Selv om mye kan peke i retning av tyske stormaktsambisjoner, er det mange forhold som gjør at landet fortsatt fører en tilbakeholden politikk. Tyskland

---

100, Frankrike 52 700, Nederland 5 700, Storbritannia 69 700 og USA 239 200. I tillegg bestod det vest-tyske Bundeswehr av 494 300 soldater. I det østlige Tyskland hadde Nationale Volksarmee 173 100 soldater. *Militærbalansen 1989/90*, Det Internasjonale Institutt for Strategiske Studier, Norsk utgave ved Den norske Atlanterhavskomiteé.

Militærbalansen angir ikke antall soldater fra det tidligere Sovjetunionen i DDR. Ifølge en artikkel i *Die Zeit*, 26.07.1996 - skrevet av Theo Sommer - var antallet ca. 400 000 soldater.

⁷ Ifølge *Militærbalansen 1996/97* står følgende utenlandske styrker i Tyskland: Belgia 2000, Frankrike 15 000, Nederland 3000, Storbritannia 51 700 og USA 75 150 soldater. *Militærbalansen 1996/97*, Det Internasjonale Institutt for Strategiske Studier, Norsk utgave ved Den norske Atlanterhavskomiteé.

har hverken atomvåpen eller fast sete i FNs sikkerhetsråd. Ved inngåelse av 2+4-avtalen forpliktet Tyskland seg til hverken å framstille eller å være i besittelse av kjernefysiske, biologiske eller kjemiske våpen. Samtidig forpliktet man seg til et øvre tak på forsvaret på 370 000 soldater. I dag ser man ikke behov for å ha mer enn ca. 340 000 soldater. Foreløpig har den tyske regjeringen bare ytret ønsket om fast sete i FNs sikkerhetsråd. Regjeringen møter motstand i egen opinion når det gjelder spørsmål om militær deltakelse i operasjoner utenfor NATOs område, og må forholde seg til en rekke selvbegrensninger. En gradvis oppheving av disse selvbegrensningene i perioden etter gjenforeningen viser at den holdningsmessige siden av tysk tilbakeholdenhet er i ferd med å endres. En prinsipiell avklaring kom med forfatningsdomstolens kjennelse 12. juli 1994, da den åpnet for tysk militær deltakelse i operasjoner utenfor NATOs område. Likevel legger nazi-Tysklands ugjerninger fortsatt enkelte grunnleggende premisser for tysk utenrikspolitikk.

Tyskland synes å være for lite til å forme det europeiske kontinentet, men samtidig for stort til å la seg forme. I hele den moderne europeiske historie har muligheten for at Tyskland skal etablere seg som Europas sentrale stormakt, vakt bekymring. Senest under Den kalde krigen var det enighet på begge sider av konflikten om å holde Tyskland delt og nede, som et premiss for europeisk stabilitet.

Ønsket om å redusere et stort Tysklands åpenbare betydning for europeisk politikk, ser ut til å legge viktige føringer både for tysk og for andre europeiske lands politikk. Usikkerheten rundt et dynamisk og stort Tyskland var også framtrædende i forbindelse med den tyske gjenforening i 1990. Både Frankrikes Mitterrand og Storbritannias Thatcher var svært forbeholdne overfor

gjenforeningen.⁸ Men de klarte hverken å forhindre eller å utsette den. De øvrige europeiske stormakters skepsis demonstrerer at det tyske problem fortsatt er et europeisk problem. Det måtte en global konflikt til for å holde Tyskland delt, men det måtte også et USA og en Sovjetunion til for å få det samlet igjen.

Tyskland, en tilbakeholden sentral makt

Det ser ut til å være en utbredt forestilling i Tyskland at det er en uløselig sammenheng mellom det å agere som europeisk stormakt og det å bli styrt av en tysk nasjonalistisk ideologi. Redselen for framvekst av tysk nasjonalisme fører til vegring ved tanken på Tyskland som en selvstendig stormakt. Beskriver man Tyskland som stormakt, står man i fare for å bli stemplet som nasjonalist. Dette fører til at mange fortrenger bevisstheten om Tysklands reelle maktposisjon.

Dette beskrev Schwarz (1985) på midten av 80-tallet som en overgang fra "Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit". Den gang var det mindre grunnlag for en slik påstand enn i dag. Schwarz (1994a) tok opp igjen temaet med mer tyngde i sin bok om Tyskland som Europas sentralmakt etter gjenforeningen. Temaets økte aktualitet dukker opp i flere sammenhenger, som for eksempel i Ludger Kühnhardts (1996) faktamessige oppstilling av Tysklands størrelse og styrke. Denne blir så fulgt av spørsmålet om hvordan et slikt land kan unnlate å være seg sin posisjon bevisst.

For å forstå den utbredte vegringen mot å innrømme sin maktposisjon, må man se hvilken sammenheng den har oppstått i. Det var da Tyskland

---

⁸ Mitterrands skepsis er beskrevet i Attali, Jacques (1995): *Verbatim III*, Fayard, s. 322. Thatchers skepsis kommer tydelig fram i hennes memoarer. Thatcher, Margaret (1993): *The Downing Years*, Harper Collins, London, s. 796.

var sterkt og at landet begikk sine historiske ugjerninger i nasjonalismens navn. Etter den annen verdenskrig var det et mål for seiersmaktene å svekke Tyskland ved å dele landet, sikre at statens makt ikke ble for sterk, samtidig som man arbeidet for å eliminere den tyske nasjonalismen. Dette har preget den politiske tenkning i Forbundsrepublikken på avgjørende vis.

Sentrale vesttyske politikere framsatte etter krigen en tese om at borgerne ikke trengte et "Vaterland". De kunne isteden identifisere seg med overnasjonale verdier og generelle menneskerettigheter. Tanken var at man kunne oppfatte seg som europeere som en erstatning for en manglende tysk identitet (Weizsäcker, 1991). En tilsvarende løsning var at man appellerte til en såkalt forfatningspatriotisme, som skulle gi et slags svar på hvem tyskerne er.⁹ Man forsøkte å late som om tysk nasjonalidentitet ikke eksisterte. På mange måter forsøkte man å oppløse nasjonalismen ved å dyrke nasjonalismens negasjon. Men man oppnådde ikke å nullstille nasjonalismen ved å negere den. Den er fortsatt tilstede i dagens Tyskland - som et alternativ som for enhver pris ikke må vokse fram igjen. Når en slik skjult størrelse knyttes til bevisstheten om Tysklands posisjon i Europa som en europeisk sentral makt, blir det umulig å innrømme Tysklands maktposisjon.

Tidligere utenriksminister Hans Dietrich Genscher (1991) avviste etter samlingen at Tyskland ville strebe etter makt på grunn av sin styrkede posisjon, men framhevet samtidig at landet ville påta seg økt ansvar. På den måten forsøkte han å skille mellom ansvarspolitik og maktpolitikk, uten å klargjøre hva

---

⁹ Begrepet "Verfassungspatriotismus" (forfatningspatriotisme) stammer fra den tyske statsviteren Dolf Sternberger. Det er sammenfattet i Sternberger, Dolf (1990): *Verfassungspatriotismus*, Frankfurt am Main.

han la i begrepene. Dette er en retorisk måte å omgå sin egen maktposisjon. Det karakteristiske ved det som senere er blitt betegnet som "Genscherismus", er de stadige forsøk på å unnlate å fatte beslutninger som fører til at man kommer i konflikt med noen. For å oppnå dette må man unnvike klare utenrikspolitiske prioriteringer.

"Even without Genscher, Germany will gensch", påstår den britiske Tysklands-kjenneren Timothy Garton Ash (1993). Dette henger sammen med den tyske vegringen imot å forholde seg til sin egen makt. "Kultur der Zurückhaltung" har vært et sentralt begrep i den tyske politikken etter gjenforeningen. Begrepet har vist til at et samlet Tyskland skal føre en tilbakeholden politisk linje, i tråd med den Vest-Tyskland førte under Den kalde krigen.

Tysk tilbakeholdenhet var nødvendig under supermaktskonflikten, men etter gjenforeningen er situasjonen mer tvetydig. På den ene siden stilles det krav om at Tyskland fører en mer aktiv politikk på linje med andre europeiske stormakter, som under Golfkrigen i 1991 bare tre måneder etter den tyske samling. På den annen side møter Tyskland sterke reaksjoner hvis de handler uten å konferere med sine partnere. Den tidlige tyske anerkjennelsen av Kroatia og Slovenia i desember 1991 ble møtt med karakteristikk om at det nå var tydelig at Tyskland var villig til å bruke styrke.¹⁰ Samtidig må tysk politikk stadig forholde seg til en avveining mellom fortid og framtid. Tilbakeholdenheten kan både begrunnes i straff for ugjerninger og i angst for at det skal kunne skje igjen.

---

¹⁰ *Financial Times*, 18.12. 1991. *International Herald Tribune*, 07.01.1992.

Soningstankegangen har vært sentral spesielt på venstresiden i tysk politikk.¹¹

Hvordan skal tyske politikere forene tilbakeholdenhet med den økte aktiviteten som tvinger seg fram på grunn av Tysklands styrkede posisjon i Europa? Uansett om det blir fattet beslutninger i Tyskland eller ikke, så vil landet i kraft av sin størrelse ha stor innflytelse på europeisk politikk.

Tyskland - orienteringsproblemer mellom øst og vest

Historisk sett har Tysklands sentrale geografiske posisjon både beriket og belemret landet med andres ideer og handlinger. Dette fordi Tyskland er et transittland som mange reiser gjennom, samtidig som det er et møtepunkt for ulike religioner og kulturer. Militært sett har det tyske territoriet vært Europas tradisjonelle slagmark. Konflikten mellom ulike europeiske interesser har vært utspilt på tysk jord. Senest under Den kalde krigen var Tyskland oppmarsjområde for en eventuell tredje verdenskrig.

Plasseringen i Europas sentrum blir gjerne betegnet som "Die deutsche Mittellage". For tysk politikk skaper den et orienteringsproblem mellom øst, vest, nord og sør. Før den første tyske samling i 1871, da det tyske riket var en løs sammenslutning av en lang rekke

---

¹¹ Soningstankegangen var også sentral i den såkalte historikerstriden på slutten av 1980-tallet. Da gikk Jürgen Habermas ut mot flere historikere og anklaget dem for å relativisere tyskernes grusomheter. Selv så Habermas fortiden som bestemmende for framtiden, og at den for tyskernes vedkommende førte til et ubetinget krav om tilbakeholdenhet. Habermas, Jürgen (1993): *Vergangenheit als Zukunft*, Piper, München. Se også Langeland, Nils Rune (1992): *Nasjonalsosialismen som Kulturell Erfaring. En Analyse av Den Tyske Historikerstriden 1986*, Hovedoppgåve i historie, Historisk institutt, Universitetet i Bergen.

småstater, kunne det tyske områdets "Mittellageproblematik" løses ved at de ulike regionene orienterte seg i hver sin retning. Både handelsmessig og militært inngikk de ulike små tyske statene allianser på hver sin kant, og hvilken konstellasjon dette fikk var avgjørende for Europas maktbalanse. Orienteringsproblematikken fikk imidlertid en annen karakter etter Bismarcks tyske samling. I perioden fra 1871 til 1945 ble det avgjørende for hele det europeiske statssystem i hvilken retning Berlin orienterte seg.

Under Den kalde krigen var Tysklands klassiske orienteringsproblem mellom øst og vest av mindre betydning. Etter 1989 fikk det ny aktualitet, og tok form som en mellomposisjon mellom det demokratiske vest og det postkommunistiske øst. Problemene med den tidligere østblokkens overgang til demokrati og markedsøkonomi er ikke bare et problem tyskerne kan betrakte med en viss avstand. Det er blitt et problem for hele Tyskland gjennom innlemmelsen av det tidligere DDR i Forbundsrepublikken.

Påstanden om at vi i dag ser en ny tysk "Mittellageproblematik", reiser et spørsmål om Tysklands tilhørighet i vest. Selv om deler av den tidligere østblokken (DDR) er blitt en del av Forbundsrepublikken, og det er fattet en symbolsk beslutning om at hovedstaden skal flyttes østover til Berlin, er det fortsatt et aksiom i tysk utenrikspolitikk at Tysklands politikk er forankret i vest. Forankringen betegnes ofte som en ugjenkallelig fastbinding i vestlige strukturer (Schulze, 1996:264). Denne styrkes ytterligere ved at rundt 70% av tysk handel foregår med vesteuropeiske land. Uansett hvordan man forholder seg til innholdet i påstanden om en tysk forankring i vest, er det verdt å legge merke til at skillet øst-vest fortsatt blir betraktet som en grunnleggende kategori i tysk politisk retorikk.

Samtidig er Tyskland hovedinvestoren i Øst- og Sentral-Europa. Rundt 8,2% av tysk handel går til dette området, og denne tendensen er gradvis økende.¹² Det er også hos de østlige naboene Tysklands viktigste sikkerhetspolitiske problemer ligger. Disse er ikke først og fremst militære, men består i en fare for sosial og politisk ustabilitet. Dette kan man beskrive som en "Zwang nach Osten" i motsetning til anklager om en "Drang nach Osten".¹³ Problemet ligger i at Tyskland fortsatt ønsker å tilhøre "Vest-Europa", men samtidig har sine største utfordringer i øst som landet må forholde seg til. Selv om Tysklands orientering -østover og vestover er av forskjellig karakter og tar forskjellig form, står disse utfordringer i et visst konkurranseforhold. En økt tysk orientering østover vil med høy sannsynlighet få konsekvenser for samarbeidet i vest.

I Tysklands forsvarspolitiske hvitbok av 1994 står det at Tyskland er omgitt av bare demokratiske stater, venner og partnere.¹⁴ Betydningen av et slikt utsagn blir spesielt viktig i lys av det tradisjonelle tyske "Einkreisungstrauma" (innringingstrauma) - den gamle angsten for at andre europeiske land skal danne koalisjon mot Tyskland. Denne angsten var en viktig årsak til at Bismarck spesielt etter 1875 førte en defensiv sikkerhetspolitikk (Haffner, 1989). Det oppstår et motsetningsforhold mellom på den ene siden en tysk redsel for at andre europeiske land skal gå sammen i

---

¹² Vareeksporten til østeuropeiske land økte med 30% fra 1994 til 1996. *Aftenposten*, 20.10.1996.

¹³ *Mandag Morgen januar 1997: Hvad skal Danmark? Visioner og provokationer om Danmarks rolle i det 21. århundredes Europa*, København.

¹⁴ *Weissbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage und Zukunft der Bundeswehr vom 5. April 1994*.

antityske koalisjoner, og på den andre siden de andre europeiske lands redsel for en sterk tysk makt som hver av dem ikke kan hamle opp med alene. Dynamikken i dette motsetningsforholdet er virksom for dagens tyske politikk. Slik Schwarz (1994a:211) formulerer det, kan man bare forstå den tyske beslutningen om å gå inn i en valutaunion - hvor Tyskland er i beslutningsmessig mindretall - på bakgrunn av det tyske innringingstrauma. Tysk politisk elites karakteristikk av tysk innbinding i EUs strukturer som "unumkehrbar" (umulig å snu), springer ut av en angst for at omverdenens latente mistro til en gjenforent tysk stormakt skal manifestere seg i allianser rettet mot Tyskland. Integrasjon og innbinding skal forhindre at det oppstår innringingsangst i Tyskland eller at det oppstår innringingslyst hos Tysklands naboer. Innbindingen kan dermed forstås som en offensiv innringing der Tyskland sikrer seg påvirkningsmuligheter og vennskap gjennom selv å ta initiativ.

TYSKLANDS SVAR PÅ DAGENS TYSKE PROBLEM

Som vi har sett, har enkelte aspekter ved det tyske problem fått økt aktualitet gjennom samlingen. Årsaken ligger først og fremst i Tysklands styrkede posisjon i Europas sentrum. Denne posisjonen har to sider. Den ene er konsekvensene av statssystemets hierarki. Den andre er hvordan dette oppfattes i tysk politikk. Dagens tyske løsning går ut på å binde inn seg selv, og sin styrke, i multilaterale og overnasjonale organisasjoner. Tanken er at man kan oppnå det historikeren Michael Stürmer (1994a) formulerer som "Handlungsfähigkeit durch Bündnisfähigkeit" (handlingsevne gjennom

allianseevne). Hans resonnement er at et gjenforent Tyskland bare kan få handlingsevne i den grad landet er i stand til å samarbeide i internasjonale organisasjoner. Alternativer er ifølge Stürmer at Tyskland mister begge deler ved å trekke seg tilbake til seg selv, og blir dermed uforklarlig både for seg selv og andre.

Institusjonsmessig kontinuitet - ingen garanti for reell kontinuitet

Dagens tyske svar på "det tyske problem" er å binde Tyskland inn gjennom forpliktende samarbeid i internasjonale organisasjoner. Den tyske politiske elite ønsker å etablere en overnasjonal europeisk union, hvor målet er å redusere nasjonalstatenes betydning. Man vil bygge en handlingsdyktig, føderal og demokratisk europeisk union, som ikke er byråkratisk og sentralstyrt (Weidenfeld, 1994). Samtidig kanaliseres den tyske forsvars- og sikkerhetspolitikk hovedsakelig gjennom Den atlantiske alliansen, med ønsket om at den skal sikre en amerikansk tilstedeværelse i Europa.

I Tyskland mener man at landets "Mittellageproblematik" løses ved en utvidelse av både EU og NATO. Målet er at de vestlige organisasjonene flyttes østover. Den naturlige konsekvens av dette blir å gjøre spesielt Polen så "vestlig" som mulig. Gjennom en slik "vestliggjøring", med deltakelse i vestlige organisasjoner, reduseres Tysklands orienteringsproblem mellom øst og vest.

Ved å kanalisere de sentrale delene av sin politikk gjennom EU og NATO velger dagens tyske politikere den kjente vei, og vil fortsette en samarbeids- og integrasjonspolitik som har vært vellykket for Forbundsrepublikken i over 40 år. Vestintegrasjon var hovedgrunnlaget for vesttysk politikk etter den annen

verdenskrig. Spesielt i det første tiåret etter krigen var integrasjon en forutsetning for at de tre vestlige okkupasjonsmaktene skulle løsne sine bånd. Etterhvert som Forbundsrepublikken ble bundet i internasjonale organisasjoner, ble okkupasjonsmaktens bånd løst tilsvarende. Hensikten med dette var at Vest-Tyskland skulle kunne operere som en selvstendig stat, samtidig som de vestlige landene opprettholdt en viss kontroll. Samarbeidet var aldri dyttet på et nølende og bundet Tyskland. Medlemskapet gav Vest-Tyskland mulighet til å etterstrebe økonomiske og politiske interesser, og var blant tyske politikere verdsatt i forhold til dette. Samtidig gav det et normativt grunnlag for den tyske politiske beslutningsprosessen (Keohane, Nye, Hoffmann, 1993). Sammenhengen mellom binding og løsning kom svært tydelig til uttrykk i 1955. Da ble Vest-Tyskland medlem av NATO, det tyske forsvaret ble underlagt NATOs kommandostruktur og man fikk samtidig en undertegnelse av den første suverenitetserklæringen.

Vestlig integrasjon var en forutsetning for å føre en noenlunde selvstendig utenrikspolitikk for Forbundsrepublikken. Vest-Tysklands første forbundskansler Konrad Adenauers politikk var i hovedsak vestorientert. Selv om Willy Brandt med sin Ostpolitikk på 70-tallet i større grad enn Adenauer åpnet kanalene østover, måtte dette ifølge Brandt (1990:148) begynne i vest. Et stabilt samarbeid i vest dannet et grunnlag for økt kontakt med Sovjetunionen og de øst- og sentraleuropeiske landene.

Med samlingen og den gjenvundne suvereniteten ble den formelle handlingsfriheten større. Likevel fortsatte et samlet Tyskland å videreføre Vest-Tysklands utenrikspolitikk i EU og NATO. Også i dag holder en samlet tysk politisk elite fast ved kontinuiteten i tysk europapolitikk. Den skal fortsette som før med et samlet

Tyskland som en pådriver for å utvide de vestlige organisasjonene østover.¹⁵ Spørsmålet er om de samme midlene kan føre til det samme resultatet når rammebetingelsene er endret.

I hvilken grad er det mulig med kontinuitet etter den geopolitiske revolusjonen som fant sted i Europa i 1989/90, og hvor ikke minst *ettervirkningene* stadig blir tydeligere? I første halvdel av 90-tallet la vestlige politikere store planer for hvordan de vestlige institusjonene som var etablert under Den kalde krigen, skulle opprettholdes, fordypes og finne en ny mening. Etter at de østlige organisasjonene brøt sammen i 1991, skulle Vestens organisasjoner også utvides til å omfatte enkelte tidligere Warszawapakt-medlemmer. På slutten av 90-tallet er tiden kommet for å iverksette planene. Det blir i stadig større grad klart hvordan bortfallet av en felles overordnet konfliktforestilling åpner for at de ulike land velger å følge nasjonale strategier. Samtidig er det usikkert hvorvidt organisasjonene vil være i stand til å ivareta det enkelte lands interesser.

Det er høyst sannsynlig at både EU og NATO utvannes med en utvidelse østover. De felles organisasjonene vil ikke kunne finne felles løsninger for alle medlemslands ulike problemstillinger. Resultatet kan bli at Tysklands posisjon mellom øst og vest i Europa kommer sterkere i fokus, fordi utfordringene vil

---

¹⁵ *Kontinuitet i en periode med endring* er også hovedtittelen på første bok i en serie utgitt av sentrale tyske forskere i 1994, og skal være en slags ABC om grunnlaget for det nye Tysklands utenrikspolitikk. En av bokens hovedkonklusjoner er at til tross for den tyske politikken endrede rammebetingelser etter 1989 er det mye som taler for kontinuitet i tysk Europapolitikk. Slik kan det se ut til at man holder fast ved det gamle, selv om forutsetningene er endret. Kaiser, Karl & Hanns W. Maull (red.) (1994): *Deutschlands neue Aussenpolitik Band I Grundlagen*, Oldenbourg Verlag, München.

være av vidt forskjellig karakter hos Tysklands østlige og vestlige naboer. Selv om Tysklands problemer har endret karakter, er likevel det tyske svaret det samme som tidligere: *institusjoner*. Ikke bare oppfatter man at Tysklands enkleste vei til politisk innflytelse går gjennom internasjonale organisasjoner. Man oppfatter det også som den eneste vei.

Institusjonsmessig kontinuitet er ingen garanti for reell kontinuitet. Men det finnes i dag ingen åpen debatt om tyske strategiske spørsmål med diskusjoner om motivasjon, motstridende interesser, prioriteringer og valg i forbindelse med de planlagte endringene av institusjonene (Asmus, 1997). Hva slags institusjoner vil Tyskland være en del av etter en fordypning (ØMU) og to utvidelser (EU og NATO)? En debatt om Tysklands posisjon i disse institusjonene vil kunne tvinge seg fram i den nærmeste framtid.

Tysk samling og tysk selvinbinding

I forbindelse med gjenforeningen fikk den tyske orientering mot internasjonale organisasjoner en ny dynamikk. I første omgang ble det viktig for tyske politikere å framheve sammenhengen mellom det tyske og det europeiske spørsmål.¹⁶ Det ble stadig presisert at en tysk samling var et ledd i en europeisk samling. Dette kom til uttrykk i Kohls 10-punktserklæring om den tyske samling fra november 1989, der de fem første punktene omhandlet de tysk-tyske forhold, mens de fem siste tok for seg den tyske samlings forbindelse med utviklingen i

---

¹⁶ En diskusjon om sammenhengen mellom det tyske og det europeiske spørsmål i Juricic, Michael (1995): *Perception, causation and German foreign policy*, Review of International Studies, s. 105-115.

det europeiske statssystemet.¹⁷ Hensikten var å vise hvordan den tyske samling hang sammen med en europeisk. Erklæringen forpliktet Tyskland til å arbeide for europeisk samling.

Det var viktig å demonstrere at Tyskland var multilateralt orientert og klar over landenes gjensidige avhengighet. Hensikten var, slik forbundskansler Kohl formulerte det i 1991, å vise at selv om Tysklands gjenvundne suverenitet hadde ført til økt handlefrihet og økt ansvar, hadde Tyskland hverken planer om nasjonal "Alleingang" eller store maktambisjoner. For at ønsket om fellesløsninger skulle virke mer troverdig begrunnet forbundskansleren det med at tyskerne handlet i egeninteresse, og at det ikke bare dreide seg om en moralsk plikt.¹⁸

Flere tyske politikere har uttrykt behovet for en tysk "selvinnbinding". Kohl bekreftet denne innbindingstankegangen ved å uttale at det mest virksomme middel mot naboenes redsel for et sterkt Tyskland er å konstruere et europeisk tak.¹⁹ Mens Kohl appellerte til andre lands trang til å beskytte seg mot et stort og mektig Tyskland, harselerte sosiologen Ralf Dahrendorf over at Tyskland ser ut til å ha et behov for å beskytte seg mot seg selv.

Dahrendorf (1995:160) spissformulerer selvinnbindingstankegangen slik: "Bare gjennom et tysk/fransk vennskap og dermed Europa, som i begge tilfeller vil føre til selvfornektelse og total suverenitetsavståelse, kan Tyskland være beskyttet mot seg selv." Behovet for selvbeskyttelse må være basert på

---

¹⁷ *Europa Archiv*, Folge 24/1989, s. 728-734.

¹⁸ Erklæring fra forbundsregjeringen 31. januar 1991. Bulletin der Bundesregierung.

¹⁹ Dette ble gjengitt i *Der Spiegel*, 02.12.1991.

en mistro til at en kan mestre sin egen situasjon: "Jeg er redd meg selv, vær så snill og hold meg fast". En kan forstå tankegangen når det gjelder anonyme alkoholikere, men en kan - slik Dahrendorf gjør i sin analogi - stille spørsmålet om en tysk "Sonderweg" er en last på linje med narkotika og alkohol.²⁰

Man kan også, slik Lübke-meier gjør, spørre om hva som skaper mest tillit hos Tysklands naboer: Et Tyskland som ønsker integrasjon på grunn av angst for seg selv eller et Tyskland som ikke holder fast ved slike spøkelser fra fortiden. Lübke-meier mener at den som virkelig ønsker valutaunionen, må finne andre argumenter enn at man må oppgi D-marken fordi andre er redde for Tyskland eller fordi tyskerne er redde for seg selv.²¹

Maastricht-kompromisset

Et viktig motiv bak EUs unionsplaner - i forbindelse med Maastricht-traktaten i 1991 - er naboenes ønske om å "binde inn" Tyskland. Alternativet er et uavhengig Tyskland som er større enn de andre vesteuropeiske stormaktene, har Europas ledende økonomi og som fritt kan forfølge egne interesser i Øst-Europa. Spesielt fra Tysklands små naboers side har det også vært et ønske om å multilateralisere sitt forhold til Tyskland (SNU, 1995).

---

²⁰ Ralf Dahrendorf er tysk og bosatt i Storbritannia. Hans betraktninger om tysk politikk kommer fra et britisk ståsted. Se blant annet *Der Spiegel*, Nr. 50/1995, og *Die Zeit*, Nr. 23, 31.05.1996. Dahrendorf, Ralf (1995): *Europäisches Tagebuch*, Steidl, Göttingen.

²¹ I en artikkel i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 28.07.1997. Eckhard Lübke-meier er leder for den internasjonale forskningsavdelingen i Friedrich Ebert Stiftung.

Den tyske samlingen var en viktig årsak til at EU-samarbeidet skjøt fart i forbindelse med undertegnelsen av Maastricht-traktaten. Grunnlaget for avtalen ligger i en fransk/tysk samforstand som strekker seg flere tiår tilbake i EU-sammenheng. Franskmennene hadde lenge foreslått å etablere en økonomisk og monetær union (Orban, 1996). Men etter den tyske samling i 1990 økte det franske engasjementet for å få den i stand (Middlemas, 1995:157). Ved å få medinnflytelse over den tyske marken håpet franskmennene å oppnå en slags institusjonell kontroll over Tysklands sterke valuta. Et samlet Tyskland forandret det fransk/tyske forhold. Frankrike og det samlede Tyskland er langt mer ulike størrelser enn Frankrike og den vesttyske forbundsrepublikken med begrenset suverenitet (Bingen, 1997). Fra fransk side var det viktig å kompensere for at den tyske samlingen førte til en relativt svakere posisjon for Frankrike i Europa.

I forhandlingene fram til Maastricht la Frankrike stor vekt på å få etablert en økonomisk union, mens det fra tysk side ble framhevet behovet for en parallell utvikling i retning av både en økonomisk og politisk union.²² Det er gjennom en politisk union at Tyskland kan få internasjonal innflytelse, i og med at landet ikke kan handle på egenhånd. I forhandlinger mellom Kohl og Mitterrand i forkant av Dublin-møtet i april 1990 ble de to enige om først å etablere en økonomisk union, mens den politiske unionen kunne diskuteres på en ny revisjonskonferanse (Middlemas, 1995). Dette ble senere til EUs regjeringsskonferanse i 1996, som startet våren

---

²² 5. desember 1991 - forut for Maastricht-møtet - ble det besluttet tverrpolitisk i Forbundsdagen at det var en tysk målsetting å få en parallell utvikling av samarbeidet på det økonomiske og politiske området. Refert i *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 06.12.1991.

1996 og ble avsluttet i Amsterdam juni 1997. Forståelsen mellom Mitterrand og Kohl la grunnlaget for Maastricht-traktaten. Denne traktaten ble av mange tyskere oppfattet som et nederlag fordi man ikke hadde kommet til enighet om en politisk union. Kohl måtte tåle en god del kritikk da han kom hjem fra Maastricht.²³ Kansleren framhevet valutaunionens irreversible karakter, og de tyske forventningene var den gang at man på en senere konferanse (i 1996/97) kunne gå mer i retning av en politisk union.

Drømmen om Europas forente stater

Tyskerne gav mye i Maastricht for at samlingen skulle sette fart i det europeiske samarbeidet. Forbundskansler Kohl snakket den gang om at man skulle etablere et "Europas forente stater". Så sent som i 1992 kunne man lese tilsvarende formuleringer i CDUs partiprogram.²⁴

I desember 1992 vedtok både den tyske Forbundsdagen og Forbundsrådet Maastricht-traktaten. Samtidig diskuterte man i Tyskland hvorvidt Maastricht-traktaten ville innebære en integrasjonsprosess i retning av en statsdannelse som

---

²³ Kommentarene i tysk presse kort etter at Maastricht-traktaten var undertegnet - var jevnt over kritiske: Overskriften i *Bild Zeitung* 05.12.1991 gikk ut på at tyskernes nydelige penger blir avskaffet. *Die Welt* 12.12.1991 tvilte på om de andre EF-landene ville betale for D-marken med en politisk union. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*-kommentarene 12.12.1991 mente det bare var en tredjedel eller halvt gjennomslag for Tyskland, og uttrykte store betenkeligheter mot innbinding av Tyskland som ville føre til at EF fikk kontroll over Tyskland.

²⁴ Beslutning Nr. A 1. "...Die CDU strebt jedoch insgesamt eine bundesstaatliche Lösung an."3. Partidag for CDU, Düsseldorf 26.-28. Oktober 1992, Protokoll s. 402.

den tyske grunnloven ikke tillater. Avtalen ble klaget inn for den tyske forfatningsdomstolen av tidligere kabinetsjef for EF-kommisær Bangemann, Manfred Brunner, og av fire representanter for de Grønne i Europaparlamentet.

Den 12. oktober 1993 kom den tyske forfatningsdomstolens kjennelse angående Maastricht-traktaten. I dommen fra Karlsruhe beskrives EU som en overnasjonal organisasjon, et statsfellesskap, et mellomstatlig samfunn eller et mellomstatlig forbund. Ved disse begrepsbetegnelsene slås det fast at EU ikke er en forbundsstat. Forfatningsdomstolen hevder at EUs videre utvikling er åpen, men at etableringen av en forbundsstat etter USAs forbilde ikke er planlagt. På mange måter la dommen et motsatt perspektiv til grunn for EUs integrasjon enn forbundsregjeringen gjorde.

Den tyske forfatningsdomstolen skjerpet i realiteten også kravene til en økonomisk union, og slo fast at det ikke foreligger noen automatikk som fører fram mot en valutaunion. Den tyske tilslutningen er avhengig av en ny godkjennelse i Forbundsdagen og Forbundsrådet, etter at konvergenzkriteriene nedfelt i Maastricht-traktaten er oppfylt over en relevant periode. Dette til tross for at ØMU er underlagt søyle I i EU, hvor regelen er flertallsbeslutninger.²⁵

Ut fra den sentrale funksjonen forfatningsdomstolen har i tysk politikk, ble det dermed klart at utviklingen mot valutaunionen ikke var så irreversibel som Kohl hadde ønsket. Utover 90-tallet sluttet kansleren å bruke begrepet "Europas forente stater". Maastricht-prosjektet

---

²⁵ En innføring i denne problematikken finnes i Papendorf, Knut (1996): "Tysklands forfatningsdomstols Maastricht-dom av 12. oktober 1993 og dens følger for den videre europeiske integrasjonsprosessen", *Europa i dag*, Nr. 2/1996, Europa-programmet, Oslo.

fikk etterhvert store problemer i møte med befolkningen i flere EU-land og i ratifiseringsprosessen. Samtidig har det hele tiden vært stor motstand i den tyske befolkning mot å gi fra seg D-marken.

Maastricht-traktaten - en levning fra et blokkdelt Europa

Maastricht-traktaten tok ikke hensyn til det nye Øst- og Sentral-Europa. Warszawapakten, Comecon og Sovjetunionen ble oppløst i løpet av 1991, mens Maastricht-traktaten ble forhandlet fram.²⁶ Europas blokkdeling lå igjen som et skjult premiss for avtalen. Til tross for at de øst- og sentraleuropeiske landene ikke var tatt i betraktning i EU-sammenheng, hadde Tyskland i mellomtiden lovet å arbeide for et polsk EU-medlemskap.²⁷ En utvidelse av EU med øst- og sentraleuropeiske land var altså et mål i tysk politikk, selv om det ikke var formulert i EU-sammenheng i Maastricht.

Etter at EU var utvidet med det tidligere DDR, kom utvidelsesproblematikken opp på møtet i Lisboa juni 1992, og da i første omgang med EFTA-land. Denne utvidelsen var gjennomført ved utgangen av 1994. I

---

²⁶ Comecon ble oppløst 05.01.1991 og Warszawapakten ble formelt oppløst 31.03.1991. Da Gorbatsjov den 25.12.1991 erklærte at han gikk av som Sovjetunionens president, markerte det slutten på Sovjetunionens eksistens. Dette var nøyaktig to uker etter at Maastricht-traktaten var ferdig forhandlet 11.12.1991. Den ble undertegnet 07.02.1992.

²⁷ Dette forpliktet tyske politikere seg til i en vennsapsavtale undertegnet juni 1991. Ved inngangen til 1992, bare et par måneder etter at Maastricht-traktaten var undertegnet, inngikk Tyskland tilsvarende avtaler med Tsjekkoslovakia og Ungarn.

mellomtiden var spørsmålet om en østutvidelse satt på dagsorden. Etter planen skal utvidelsesforhandlinger med øst- og sentraleuropeiske land starte i januar 1998.

Maastricht-traktaten forsøkte å binde et samlet Tyskland i institusjonelle strukturer, uten å ta i betraktning den nye rollen Tyskland kan få i et EU som utvides både nordover og østover. Alle landene i nord og øst har nære økonomiske relasjoner til Tyskland. Samtidig ligger Tysklands viktigste sikkerhetspolitiske problemer i øst. Ifølge den tyske forsvarshvitboken av 1994 karakteriseres disse som å være av "umiddelbar" karakter, men de er ikke først og fremst militære.²⁸ En eventuell ustabilitet i Øst- og Sentral-Europa vil ikke berøre andre EU-land like umiddelbart som det berører Tyskland. Ved å utvide EU og NATO østover ønsker tyskerne å styrke andre europeiske lands engasjement i øst- og sentraleuropeiske problemstillinger.

I EU-sammenheng var utvidelsen et prioritert emne under det tyske presidentskapet høsten 1994 - noe som førte til bekreftelse om østutvidelsen på møtet i Essen desember 1994.²⁹ I NATO-sammenheng er det først og fremst Tyskland, sammen med USA, som har drevet utvidelsesprosessen framover. Tyske politikere fremmet til å begynne med et ønske om innholdsmessig parallellitet i utvidelsen av organisasjonene, men uten å forutsette et sammenfall i tid. Spesielt etter NATOs møte i Madrid i juli 1997, hvor det ble besluttet å innlede

---

²⁸ *Weissbuch zur Sicherheit der Bundesrepublik Deutschland und zur Lage und Zukunft der Bundeswehr vom 5. April 1994.*

²⁹ På møtet i København i juni 1993 ble det vedtatt at land med Europa-avtaler på sikt skulle kunne utvikle disse til fullt medlemskap. Dette ble endelig bekreftet på møtet i Essen i desember 1994. Det lå et sterkt tysk engasjement bak dette vedtaket som ble fattet under tysk presidentskap. Foran møtet i Essen forsøkte tyskerne å invitere landene med Europa-avtaler til rådsmøtet, men det fikk de ikke gjennomslag for.

forhandlinger med Polen, Tsjekkia og Ungarn, ble denne problemstillingen spesielt av amerikanerne omformet til et spørsmål om EU-medlemskap kan fungere som en mulig kompensasjon for manglende NATO-medlemskap. Til tross for betenkeligheter mot et "dobbelte nei" (hverken medlemskap i EU eller NATO) for enkelte land, avviste man fra tysk side at EU skal fungere som en slags trøst.³⁰

Amsterdam-traktaten - ingen handlekraftig politisk enhet

Når det gjelder Tysklands ønsker om en politisk union, ble resultatene fra EUs regjeringskonferanse - avrundet med Amsterdam-traktaten - mye svakere enn man hadde ventet i Maastricht. EU-landene kom ikke til enighet om å gå videre mot å gjøre EU til en handlekraftig politisk enhet.

Det var imidlertid et gjennomslag for tysk politikk i Amsterdam at man fikk en traktatfestet formulering om muligheten for en fleksibel integrasjon. Dette vil gjøre det mulig for enkelte land å samarbeide tettere uten at alle er med. Muligheten for å etablere en "coalition of the willing" var basert på et fransk/tysk forslag fra desember 1995 og videre utdypet året etter.³¹ Hvilken form dette vil ta, er avhengig av hvilke spørsmål som

---

³⁰ Gjengitt i *Der Spiegel*, Nr. 27/1997. Både statsminister Werner Hoyer og tidligere president i Europa-parlamentet Klaus Hänsch avviste at EU kunne være en slags trøstepremie.

³¹ I et felles tysk/fransk brev datert 07.12.1995 fra Baden-Baden til det spanske EU-presidentskap foran rådsmøtet i Madrid senere samme måned. Dette forslaget ble nærmere spesifisert i et nytt tysk/fransk forslag fra Nürnberg 17. oktober 1996 til diskusjon på regjeringskonferansen i Dublin samme måned.

kommer opp, og de enkelte landenes vilje og evne til å delta. Usikkerheten rundt hvordan det vil ta form, har skapt en frykt i enkelte land for at det skal etableres en hard indre kjerne i EU, hvor man selv kan bli satt utenfor.

Problemet i dag er at den videre integrasjonen er i ferd med å utvannes, og da spesielt med en utvidelse østover. Den opprinnelige planen før Amsterdam-møtet var at de nåværende medlemmene skulle foreta institusjonelle reformer, som en forberedelse til en utvidelse østover. Dette ble ansett som en forutsetning for at EU skulle kunne bli en effektiv handlekraftig enhet, og ikke en tungrodd beslutningsstruktur hvor mange små land sammen (og enda flere med en utvidelse) kunne stemme ned de store. EU-landene klarte ikke å komme til enighet om institusjonelle reformer i Amsterdam, slik at de er skjøvet framover i tid. Det ble vedtatt at institusjonelle reformer skal tas opp samtidig med den planlagte utvidelsen.³² Dette er også et tysk ønske.

Men tre måneder etter møtet i Amsterdam ble det klart gjennom et felles utspill fra Frankrike, Italia og Belgia at de var av en annen oppfatning. Her heter det at utvidelsen ikke kan starte før de institusjonelle reformene er på plass. Dette kravet ble gjentatt av Chirac på det fransk/tyske møtet i Weimar i september 1997,

---

³² Kommisjonen skal bestå av en kommissær fra hvert medlemsland når EU utvides med flere medlemmer. Dette betyr at de store landene som i dag har to kommissærer, vil miste sin ene. Dette forutsetter imidlertid at man før dette har revidert stemmefordelingen i rådet. Det skal innkalles til konferanse med representanter fra regjeringene senest ett år før antall medlemmer i EU overstiger 20. Konferansen skal foreta en gjennomgang av det institusjonelle rammeverket.

men ble avvist av Kohl som mente at reformer og utvidelse hører sammen.³³

Amsterdam-møtet ble på mange måter et ikke-tema i tysk debatt. Det skjedde til tross for (eller kanskje heller på grunn av) at det var her tyskerne skulle få en mulighet til å rette opp misforholdet mellom en økonomisk og politisk union. Forventningene om hva man kunne få til, var skrudd betraktelig ned på forhånd. Fra tysk side ble det ført en pragmatisk politikk, hvor man forsøkte å få til så mye som mulig i forhold til det opprinnelige mål. Målet om en politisk union er likevel ikke skrinlagt. Sentrale tyske politiske embetsmenn ba derfor den tyske opinion i forkant av Amsterdam-møtet om forståelse for at man ikke fikk til en overnasjonal handlekraftig politisk union i denne omgang. De hevdet å kjenne til et utbredt ønske om en slik union i Tyskland. De beklaget at medlemslandene foreløpig ikke er i stand til å overføre beslutningskompetanse til EUs felles organer, men oppfordret samtidig til ikke å gi opp de prinsipielle tyske forestillinger om "den politiske unionens finalitet".³⁴

Ifølge Kohls rådgiver under Maastricht-forhandlingene, Horst Teltschik (1991), var tyskerne den gang beredt til å gjøre det franskmennene ønsket i EU-sammenheng. Valutaunionen er av mange tyskere blitt

---

³³ Det felles utspillet kom 16. september 1997. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 17.09.1997. Det ble fastholdt av Chirac på det fransk/tyske møtet i Weimar 19.09.1997. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 20.09.1997.

³⁴ En artikkel i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 02.05.1997, forfattet av Wolfgang Ischinger og Eberhard Koelsch. Ischinger er politisk direktør i Auswärtigen Amt og representerer Tyskland i EUs politiske komité. Koelsch er leder for avdelingen som tar seg av EUs felles utenriks- og sikkerhetspolitiske saker i Auswärtigen Amt. Det er presisert at forfatterne gjengir sitt personlige syn.

betraktet som en slags nødvendig betaling for den tyske samling. Tilsvarende gjelder for det tyske nettobidraget til EUs felleskasse. I 1995 lå dette på ca. 22 mrd. D-mark, mens de øvrige lands nettobidrag er betraktelig mye mindre.³⁵ Til tross for all betaling har tyskerne heller ikke i Amsterdam-traktaten fått den politiske unionen som opprinnelig var deres hovedmål.

Denne godvilje- og betalingspolitikken har også en annen side, som kan vise seg å bli problematisk. Hvis tyskerne gir og gir for å ufarliggjøre seg selv, men samtidig mer enn mange tyskere etterhvert oppfatter som rimelig, er det tvilsomt om denne godviljen kan strekkes i det uendelige. Hva skjer den dagen det virkelige går ut over det man oppfatter som det akseptable, og det uttrykkes klart og tydelig?

En urokkelig fastholdelse ved målet

Integrasjonsprosjektet utformes i dag med hovedvekt på valutaunionen, etter tysk mønster med en uavhengig

---

³⁵ Debatten om Tysklands forholdsmessig store andel til EUs felleskasse skjøt fart sommeren 1997. Tidligere har tema vært tatt opp både av den tyske finansminister Waigel, utenriksminister Kinkel, ministerpresident Stoiber i Bayern og den tyske formann i Europaparlamentet Brok, men uten å skape store diskusjoner. Brok har argumentert for å endre dagens finansieringssystem. Brok er en av flere i Tyskland som mener at det er Tysklands pris for gjenforeningen at Tyskland betaler forholdsvis mye mer enn andre. I 1995 betalte Tyskland netto 22 mrd. D-mark - Storbritannia 6,6 - Nederland 2,8 - Italia 1,3 - Østerrike 1, 3 - Frankrike og Sverige 0,9, mens de resterende medlemmene var nettomottakere. Når tyske politikere utelukkende trekker fram nettotall og ikke innbetalingssystem, som er lik bidragsprosent av BNP, ligger det implisitt et ønske om å endre hele omfordelingsordningene i EU. Neste finansdiskusjon i EU skal komme i 1999.

sentralbank og med den tyske D-marken som ankervaluta. Det tyske håpet er at valutaunionen så skal skape behov for en politisk union. Slik den utenrikspolitiske talsmann for CDU's forbundsdagsfraksjon Karl Lamers forklarer det, vil et militært angrep på et medlem av valutaunionen også påføre de andre medlemmene økonomiske skader. Derfor mener han at medlemmene på forhånd må forsøke å forhindre konflikter gjennom en felles utenrikspolitikk. For at dette skal koordineres tvinges partene til å forbedre sitt utenrikspolitiske samarbeid. Lamers mener dette eksempelet viser hvordan valutaunionen er en nøkkel for det videre europeiske samarbeidet. Valutaunionen vil påføre medlemmene et press til å samarbeide tettere på flere områder.³⁶

Hvordan den liberale/konservative tyske regjering tenker seg dette, er noe uklart. Den konservative forbundsdagsgruppen antyder at det på sikt vil bli nødvendig å samordne medlemslandenes skattepolitikk.³⁷ Ifølge regjeringens politikk skal det økonomiske samarbeidet omfatte valuta og pengepolitikk, men hverken felles industripolitikk eller sysselsettingspolitikk. Dette betyr at presset til å utvide samarbeidet bare skal omfatte enkelte avgrensede områder. Her er den konservative tyske regjering på kollisjonskurs med Frankrikes sosialistiske regjering, som presser sterkt på for en fellesskapsbasert sysselsettingspolitikk.

---

³⁶ Intervju med Karl Lamers i *Die Zeit* 5. september 1997, under tittelen "Der Euro ist mehr als eine Münze".

³⁷ CDU/CSU Fraktion im Deutschen Bundestag: Schäuble, Glos, Seiters & Lamers (1997): *Die Europäische Währungsunion - Deutschlands Interesse und Verantwortung*, 16. september 1997, s. 10.

Det har lenge vært en strid mellom Tyskland og Frankrike om hvor mye politisk styring det skal være over den økonomiske og monetære unionen og den europeiske sentralbanken. Dette ble satt på spissen på EUs møte i Dublin i desember 1996, og etter regjeringsskiftet i Frankrike på forsommeren året etter. Tyskerne har hele tiden satt det som en forutsetning at en europeisk sentralbank skal være like uavhengig som den tyske er i dag, og at beslutninger om pengepolitikk ikke skal være underlagt politiske beslutninger.³⁸ Den franske posisjonen er et ønske om mer politisk styring. På det tysk/franske møtet i Weimar i september 1997 ble det klart at franskmennene trakk tilbake sitt krav om en politisk styring av sentralbanken.³⁹ Nå står konflikten om det skal dannes en økonomisk regjering, som et motstykke til den europeiske uavhengige sentralbanken. Kravet om en felles sysselsettingspolitikk vil bli knyttet til den økonomiske regjeringen.

Det er fortsatt uvisst hvilken form valutaunionen vil få. En stor union med mange svake valutaer vil nødvendigvis få en Euro som blir betraktelig svakere enn dagens tyske mark. På grunn av de europeiske landenes manglende økonomiske vekst på 90-tallet har det vært utallige diskusjoner om en mykere, politisk tolkning av kriteriene for medlemskap i valutaunionen. Tysklands politikere har hele tiden holdt fast ved en streng fortolkning av kriteriene.

---

³⁸ Motsetningen mellom Frankrike og Tyskland kom til uttrykk i artikkelen til Karl Otto Pöhl, tysk Bundesbankspräsident fra 1980-1991 i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 18.01.1997, under tittelen: "Frankreichs Misstrauen in die Märkte ist gefährlich. Die künftige Europäische Notenbank muss frei von politischen Pressionen bleiben." Dette ble fulgt opp av dagens Bundesbankspräsident Hans Tietmeyer, se blant annet *Wirtschaftswoche*, Nr. 5, 23.01.1997.

³⁹ *Neue Züricher Zeitung*, 19.09.1997.

ØMU kan føre til at en indre kjerne skilles ut fra en løsere integrert ytre krets i EU. Dette kan innebære mindre innflytelse for de som ikke er med i den indre kjernen. Flere europeiske land er engstelige for at kjernen skal bli permanent, og har derfor som mål å ikke bli skilt fra den. Når de i dag fører en stram økonomisk politikk for å oppfylle de økonomiske kriteriene for medlemskap i valutaunionen, kan dette sees som et forsøk på å unngå politisk marginalisering. Spesielt italienerne er redde for å komme på et B-lag i ØMU, og derigjennom i EU-sammenheng. Den italienske utenriksministeren Lamberto Dini presenterte sitt syn og det italienske forslag til en fleksibel integrasjon i EU i februar 1997. I den forbindelse formulerte han et ønske om at en gruppe av stater ikke skal bruke "kjernen" til å fremme egne interesser på tvers av EUs mål og politikk.⁴⁰

I dagens situasjon ser det ut til at den tyske regjering ikke får den politiske unionen de ønsker. Et håp er at en innføring av en valutaunion vil skape behov for en sterkere samordning av landenes politikk, og dermed en politisk union. Men også valutaunionen har støtt på problemer fordi Tyskland og Frankrike har hatt vanskeligheter med å oppfylle kriteriene for medlemskap. I mai 1997 ønsket den tyske finansministeren å skrive opp tyske gullreserver for at Tyskland selv skulle klare å oppfylle kriteriene for å bli medlem i ØMU, men han fikk problemer både med sentralbanken, forbundsstatene, opposisjonspartiene og folket.⁴¹ Dermed måtte han slå retrett og utsette

---

⁴⁰ *Financial Times* 4. februar 1997, under tittelen "The Roman road".

⁴¹ Finansminister Theo Waigels forslag om å skrive opp gullreservene i forhold til markedspris i mai 1997 for å oppfylle kriteriene til valutaunionen, møtte stor motstand. Bundesbank

oppskrivingen. Den økonomiske tilbakegangen har tvunget også Tyskland til å trikse med sin bokføring for å klare de kriteriene de selv holder så fast ved. Det problematiske for Tyskland er at de strenge kriteriene er satt opp for blant annet å forsvare tysk økonomi mot svake økonomier som blir pyntet på nettopp gjennom slik triksing. Når Tyskland selv har økonomiske problemer, svekkes Tysklands stilling politisk.

I ettertid vil det være svært viktig for tyske politikere å kunne si at de gjorde sitt, og at det var andre som ikke tok imot det tyske tilbud om samarbeid. En tysk motstand mot ØMU blir ofte likestilt med motstand mot hele EU. Hvis tyskerne selv stopper prosessen, vil det ifølge sjefredaktør i *Süddeutsche Zeitung*, Josef Joffe, kunne føre til beskyldninger om at det samlede Tyskland ikke lenger vil la seg binde inn, at det vil riste seg fri fra sine bånd og igjen gå i retning av en gammel hegemonikurs.⁴² Det ser ut til at det å hindre en slik mistanke i å få næring, er et første bud for tysk utenrikspolitikk. Slik blant annet den tidligere forbundspresidenten Weizsäcker (1991) formulerer det, vil alternativet innebære en ny destabilisering.⁴³

---

mente at regjeringens forslag kunne oppfattes som en trussel mot Bundesbanks uavhengighet, *Financial Times*, 29.05.1997. Opposisjonspartiene ville kreve finansministerens avgang på grunn av den kaotiske håndteringen av finanspolitikken. Forbundsstatene, som sitter på ca. halvparten av budsjettet, reagerte på finansministerens ønsker om å sette grenser for delstatenes gjeldsoptak. Finansministeren skapte enda mer usikkerhet da han i august 1997 uttalte at han ikke ville sitte som finansminister etter neste valg høsten 1998.

⁴² Slik formulerte sjefredaktør i *Süddeutsche Zeitung* Josef Joffe seg i en artikkel med tittelen: "Der Euro und die Ehrlichkeit", i *Süddeutsche Zeitung*, 02.02.1996.

⁴³ Weizsäcker, Richard von (1991): *Von Deutschland nach Europa. Die Bewegende Kraft der Geschichte*, Siedler Verlag, Berlin. Ifølge

Konsekvensene av dette er ikke bare at Tyskland fraskriver seg mulighetene til selv å velge et alternativ. Det betyr også at alternativene til et overnasjonalt samarbeid i EU ikke betraktes som tilstedeværende, og utestenges fra debatten.

Hvor lenge vil det oppfattes slik i Tyskland at de felles organisasjonene ivaretar Tysklands interesser i tilstrekkelig grad? Man vil etterhvert bli tvunget til å finne en balanse mellom den kontinuitet man vektlegger så sterkt, og det å ivareta tyske nasjonale interesser. Mange av Tysklands interesser springer ut av landets spesielle geopolitiske posisjon. Både Tysklands internasjonale rammebetingelser og organisasjonene har endret seg etter 1989/90. Det er vanskelig å si hvilken form den videre utviklingen vil ta. Men vi ser i dag en tendens til mer bilateralt samarbeid mellom NATO-land utenfor NATOs rammer, og i EU diskuteres muligheten for at enkelte land skal arbeide tettere sammen enn andre. Et mer selvbevisst og utenrikspolitisk handlekraftig Tyskland vil søke samarbeid også i framtiden, men samarbeidets tyngdepunkt kan komme til å ligge i mindre grupperinger innad i et utvidet EU og et større NATO. Et viktig spørsmål blir da om disse grupperingene vil la samarbeidet gå gjennom organisasjonenes felles strukturer, eller om de vil gå utenom strukturene. En viktig målsetting med den nye fleksibilitetsklausulen i EU er nettopp å forhindre at samarbeidet skal organiseres utenfor EUs strukturer.

TYSKE INTERESSER OG EUROPAS INTERESSER

Weizsäcker står vi foran et klart alternativ: enten europeisk enhet eller destabilisering.

Spørsmålet om tyske nasjonale interesser har i hele perioden etter gjenforeningen vært et ikke-tema som bare noen få enkeltpersoner har våget å trekke fram. De som tar det opp til debatt, reduserer det ofte til at Tyskland må fortsette å etterstrebe sine interesser gjennom EU og NATO. Man finner gjerne tyske interesser definert som en liste med generelle vendinger som: utvidelse av NATO, fordypning av EU, utvidelse av EU, tett atlantisk samarbeid, utbygging av OSSE, deltakelse i FN o.l.⁴⁴ Framsatt i en slik form blir interessene omdefinert til allmenne størrelser, ikke knyttet til noe spesielt land og uten innbyrdes prioritering.

Sammenblanding av Tysklands og Europas interesser?

Ut fra tysk politisk retorikk kan det ofte virke som om Tysklands nasjonale interesse er å oppgi seg selv. Den britiske Tysklands-kjenneren Timothy Garton Ash (1993:385) referer det overordnede målet for et samlet Tyskland til å være integrasjon i Europa. Mens Schwarz (1994a:31) vrir litt på problemstillingen og skriver lett ironisk at målet er å løse opp seg selv.

Den tyske Europa-retorikken nådde visjonære høyder ved 90-tallets første halvdel. Ledende tyske politikere erklærte at nasjonalstatens tid var over, og at den europeiske union skulle komme isteden. Enkelte sa

---

⁴⁴ For eksempel en rekke bidrag i *Internationale Politik*, Årg. 50, Nr. 4, 1995. Vor einer neuen deutschen Aussenpolitik. Når eksempelvis redaktøren Werner Weidenfeld i sin redaksjonelle kommentar skal beskrive en ny tysk utenrikspolitisk vei, gjør han det ved å etterlyse en ny type fellesskapskultur, uten å si mer om hva han mener med det.

også at det ikke lenger fantes tyske nasjonale interesser fordi de tyske interessene var blitt europeiske. I perioder med grenseoverskridende problemer og staters gjensidige avhengighet er det innlysende at de europeiske land har mange sammenfallende interesser, men den tyske argumentasjonen tildekker flere dimensjoner ved spørsmålet.

Ash (1995) kan ha rett når han påstår at det foregår en sammenblanding i den tyske Europaargumentasjonen, mellom hva som er i Tysklands interesse og hva som er i Europas interesse. En slik sammenblanding skjer enten ved at man reduserer nasjonalstatens betydning eller ved å argumentere for at Tyskland skal stille sin makt til rådighet for hva som kalles en felles sak. En av dem som gjør det siste, er historikeren Gregor Schöllgen (1997). Han anbefaler Tyskland å delta aktivt i internasjonale organisasjoner ved å sørge for å få innflytelse i sentrale fora, arbeide for en omfattende fordypning av EU-samarbeidet og deretter en utvidelse av EU og NATO med Polen og Tsjekia. Man kan spørre i hvilken grad dette er en felles sak for hele Europa, eller om det ikke først og fremst er i tysk interesse. Storbritannia ønsker for eksempel ingen fordypning av EU, og man kan spørre hvilke interesser Portugal og Spania har i en utvidelse av samarbeidet med land som vil konkurrere om EUs struktur- og regionalfond. Tyskland får støtte fra flere europeiske land for sine mål, men det er mer kombinasjonen av dem som er spesielt tysk.

Hvis Tysklands interesser blir omdefinert til Europas visjoner, kan logikken videreføres som en tysk forventning om at andre har de samme ønskene som Tyskland. Forbundskansler Kohl argumenterer for at vi uten en videre europeisk integrasjon kan falle tilbake til nasjonalstatenes Europa, og at vi bare kan garantere fred og frihet for videre generasjoner gjennom en europeisk

samling. Kohls fredsargument kan snus på hodet, og da framstår det som en skjult trussel: Hvis europeiske land ikke går inn i en dypere integrasjon i EU, vil vi falle tilbake til et nasjonalstatenes Europa, og i et slikt Europa vil det være stor fare for krig. Grunnholdningen i Kohls argumentasjon er at det ikke finnes noen alternativ til den tyske politikken.⁴⁵ Alternativet til overnasjonal integrasjon oppfattes som en umulighet.

Det uklare, men skremmende alternativet man for enhver pris må forhindre, betegnes fra tysk side som "Alleingang" eller "Sonderweg". Man ser ut til å være redd for å bli konfrontert med de problemene som ligger innbakt i det tyske problem. Det kan være fristende å trekke det så langt som til å påstå at tyskerne forventer at hele Europa skal integreres på deres premisser, fordi tyskerne selv har bestemt seg for at det er den eneste måten de kan løse sine egne politiske problemer på. En stadig gjentakelse av argumentet om at dersom Tyskland ikke integreres tett med andre europeiske land, vil det lett kunne føre til en tysk "Sonderweg" som ingen i Europa er tjent med, kan få alt annet enn beroligende effekt på Tysklands naboer.

Fordelen ved å sette likhetstegn mellom tyske og europeiske interesser, er at man både kan benekte eksistensen av spesielle tyske interesser og samtidig påberope seg rollen som fellesskapets forkjemper. Tyske politikere og embetsmenn kan dermed diskutere løsninger på Europas problemer uten å berøre emner som fortsatt er tabubelagt i tysk debatt.

---

⁴⁵ Fra forbundskansler Kohls tale 22. november 1996. Kohl framhevet at Europa nå står foran en skillevei ved inngangen til det 21. århundre. Det skillet han kan se er enten å leve i fred og frihet - noe man kan oppnå gjennom europeisk integrasjon. Eller man kan overgi seg til kulturpessimisme og euroskepsis, noe som vil føre til nasjonal isolasjon. For tilsvarende argumentasjon se Kohls bidrag i *Le Nouvel Observateur*, 28.11.1996.

En sentral egenskap ved den tyske europapolitikken ser ut til å være at Tyskland ikke skal bli synlig. Gjennom multinasjonale nettverk kan tyske politikere, diplomater og embetsmenn forfølge tyske interesser uten at Tyskland som stat blir så tydelig, hverken for omgivelsene eller for tyskerne selv. Slik blir EU tyskernes nøkkel til størst mulig utfoldelse for den tyske nasjon uten å gjøre omgivelsene urolige. Kanskje er det slik som den danske forskeren Ole Wæver (1995) hevder, at tyskerne i aller høyeste grad etterstreber sine nasjonale interesser, men at de bruker politiske virkemidler som tillater tysk råderett uten at andre blir urolige.

Ut fra et slikt perspektiv blir det uklart hvem som egentlig binder hvem. Det er tydelig at flere EU-land, og da spesielt Frankrike, ønsker å binde inn Tyskland i forpliktende samarbeid for å øke sin innflytelse i landet. Tyskland utnytter dette ønsket til å få økt internasjonal innflytelse. På mange måter kan dette betraktes som et bytteforhold, men det som ligger bak den politiske aktiviteten kan også karakteriseres som en tautrekking om hvordan en ny maktbalanse i Europa skal institusjonaliseres.

Når Tysklands generelle strategi er å kanalisere sine nasjonale interesser gjennom internasjonale organisasjoner, blir utformingen av disse uhyre viktig for Tyskland. Institusjonene må ha en form som sørger for at tyske interesser ivaretas. Fram til i dag har Tyskland fått gjennomslag for en del av sine synspunkter, men langt fra alle. Det mest problematiske er den politiske delen av målet om et tett overnasjonalt EU.

Avstanden mellom de tyske visjonene for Europa og hva som er mulig å få til i dagens situasjon, ble tydeligere etterhvert som man kom over i iverksettingsfasen av Maastricht-traktaten. De tyske

visjonene om et føderalt Europa er gradvis skrudd ned. Tilnærmingen til EU er gått over til å bli mer problemløsende og pragmatisk, og tildels svært teknisk orientert. Dette betyr ikke at visjonene er forlatt. De fungerer i større grad som en ledestjerne, løsrevet fra den problemorienterte virkelighet. Målet er fortsatt en tett integrert europeisk føderasjon, men ikke alle konkrete handlinger og løsninger man søker peker den veien. Det hevdes likevel at prosessen går gradvis i riktig retning mot et tettere integrert europeisk samarbeid. Integrasjonen går bare litt saktere enn man egentlig ønsker.

Forbundskansler Kohl ser ut til å være den store koordinator som sørger for at tysk politikk i grove trekk er integrasjonsorientert. Hans dominerende posisjon gjør det vanskelig å skille tydelig mellom hva som skyldes Kohls dominans og hva som oppfattes av den tyske politiske elite som generelle tyske interesser. Det at også opposisjonen i SPD og De Grønne fører den samme integrasjonspolitikken, tyder på at Tysklands integrasjonspolitiske linje er mer enn et "one-man-show". Det kan likevel dreie seg om et generasjonsfenomen, slik at neste generasjons politikere vil tenke på en annen måte. Men så lenge Kohls dominans legger en demper på debatten, er det vanskelig å se hva som vokser i hans skygge.

D-mark-nasjonalismen

Det har aldri tidligere vært stilt spørsmål ved den tyske EU-politikken innad i Tyskland. Den har vært en selvfølge og en nødvendighet. I forbindelse med Maastricht-traktaten kom det for første gang fram kritikk av konsekvensene. Dette gjaldt ikke EU-

prosjektet som helhet, men først og fremst innføringen av en felles valuta.

Gjennom diskusjonen om en oppgivelse av den tyske marken er diskusjonen om tyske nasjonale interesser i aller høyeste grad tilstede. D-marken er blitt noe mer enn penger. Den er et symbol på etterkrigstidens gjenvundne stabilitet, og et bevis på tysk dyktighet. D-marken har på mange måter fungert som en erstatning for en manglende tysk selvfølelse etter krigen. Dette har Jürgen Habermas sammenfattet til begrepet D-mark-nasjonalisme.⁴⁶ I den tyske befolkning er redselen stor for at DM vil få redusert verdi når den blandes ut med svakere valutaer. Dette er en angst for at møysommelig opptjente penger skal miste verdi, og at heller ikke denne generasjon - på samme måte som de to forrige i 1923 og 1949 - skal kunne overlevere sine midler til neste generasjon.

Flere meningsmålinger viser at flertallet i den tyske befolkning er imot å overføre D-marken til en felles europeisk valuta.⁴⁷ Forbundsregjeringen møter motstanden med å dele ut propagandaskriftet med tittelen "Der Euro stark wie die Mark"⁴⁸. I dette skriftet

---

⁴⁶ Jürgen Habermas benyttet begrepet D-mark-nasjonalisme i en artikkel i *Die Zeit* 30.03.1990. Det vil si både før den tysk-tyske valutaunionen som ble etablert 01.07.1990, før den tyske samling 03.10.1990 og før undertegnelse av Maastricht-traktaten i desember 1991.

⁴⁷ For eksempel *Polibarometer* 08/97 Monatliche repräsentative Umfrage utført av Forschungsgruppe Wahlen e.V. Mannheim viser at 67% av den tyske befolkning ikke ønsker å erstatte den tyske marken med en europeisk valuta. Dette tallet har holdt seg forholdsvis stabilt rundt 70% i flere år.

⁴⁸ Et skrift med tittelen *Der Euro stark wie die Mark*, ble utgitt av Bundesministerium der Finanzen, 1996. Det var ment å være et informasjonsblad, men inneholdt utelukkende beskrivelse av

skriver også forbundskansler Kohl at med resultatene fra Maastricht er veien mot etableringen av en økonomisk union fastlagt og uten mulighet til å endres. På denne måten åpner ikke akkurat kansleren for debatt, eller for at den tyske befolkning skal kunne stoppe prosessen. Han hevder derimot at de vil komme til å bli fornøyd med valutaunionen, når de bare får oppleve den.⁴⁹ En folkeavstemning ville med stor sannsynlighet ha stoppet prosjektet, men det er ikke tillatt ifølge den tyske forfatning.

Likevel kan ikke Kohl utelukkende kjøre prosessene gjennom. ØMU må behandles i Forbundsdagen og Forbundsrådet. Man kan heller ikke utelukke nye klager til forfatningsdomstolen. Valutaunionen kan bli et valgkamptema foran valget høsten 1998. Heller ikke dette har vært ukontroversielt i Tyskland. Da ministerpresident i Niedersachsen Gerhard Schröder gikk ut i pressen i desember 1996 og erklærte at spørsmålet om en Euro måtte bli valgkampsak i 1998, møtte han motstand blant annet fra forbundspresident Herzog, som mente at dette var et så viktig spørsmål for Tyskland at det ikke kunne bli en valgkampsak. Herzogs innvendelse førte til syrlige spørsmål om det tyske demokratiet var slik at man ikke kunne diskutere politisk viktige saker.⁵⁰ I harme over den manglende

---

hvilke positive effekter den nye europeiske valutaen vil få for tyske borgere.

⁴⁹ Slik det ble referert i *Neue Züricher Zeitung* 10.01.1997 etter en pressekonferanse Kohl hadde holdt angående forbundsregjeringens perspektiver for 1997. Lederen i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 10.09.1997 beskriver Kohls holdning til å innføre en felles europeisk valuta, ved å sammenligne Kohls holdning til Euroen med den holdningen Adenauer hadde til tysk vestintegrasjon.

⁵⁰ Blant annet trukket fram i av sjefredaktør Stefan Baron i *Wirtschaftswoche*, Nr. 3/1997.

tyske Europa-debatt, politikernes forsøk på formynderi og manglende tillit til folket lovet den liberale avisen *Die Zeit* å ikke være lydig. Den ville ta opp temaet til debatt.⁵¹

Det er ikke mange tyske politikere som går åpenlyst ut mot å innføre Euroen til fastsatt tid. De som ønsker en utsettelse, blir stemplet som noen som snakker seg bort - "Zerreder". Begrunnelsen er at en utsettelse blir oppfattet som en oppløsning av prosjektet, og ingen må i ettertid kunne si at det var på grunn av Tyskland at prosjektet strandet.⁵²

I dagens situasjon, der de fleste europeiske land har økonomiske problemer, kan forbundsregjeringens fastholdelse av både kriterier og timeplan for ØMU være en mulighet til å stoppe valutaunionen. På den annen side vil en politisk fortolkning av kriteriene være ytterst problematisk i Tyskland, selv om den tyske forbundsregjeringen ønsker å få etablert en valutaunion. Forbundsregjeringen vil da gå imot forfatningsdomstolens kjennelse, den vil møte motstand i sentralbanken, den vil kunne få problemer i Forbundsdagen og Forbundsrådet på grunn av partipolitisk strid, og ikke minst vil den gå på akkord med hva den har lovet den tyske befolkning i gjentatte erklæringer gjennom syv år. Dette er et vanskelig tema i tysk debatt, som både berører sentrale tyske interesser, og som er nært knyttet til det tyske selvbildet.

---

⁵¹ I en artikkel av Gunter Hofmann i *Die Zeit*, 20.12.1996.

⁵² De sentrale politikere som går åpenlyst inn for en utsettelse er: Fra SPD kanslerkandidat og ministerpresident i Niedersachsen Gerhard Schröder og representant og tidligere ministerpresident i Hamburg Henning Voschrau og fra CDU ministerpresident i Sachsen Kurt Biedenkopf og fra CSU ministerpresident i Bayern Edmund Stoiber. *Die Zeit*, 20.09.1997, under overskriften "Zerreder".

Tyske politikere har ikke vært tilbakeholdne i utformingen av en framtidig valutaunion. En forutsetning fra tysk side har vært at den tyske sentralbankmodellen skal være et forbilde for valutaunionen, og i grove trekk ser det ut til at de får gjennomslag for sin politikk. Den tyske modellen gjør det i første omgang svært vanskelig for mange land å oppfylle de økonomiske kriteriene for medlemskap. I neste omgang vil det tyske forslaget til stabilitetspakt ikke gi nasjonalstatene økonomiske virkemidler til å rette på interne skjevheter. I dette ligger det et stort konfliktpotensial, gjennom nedskjæringer i velferdsordninger, subsidier, økt arbeidsledighet o.l. I tysk politikk er slike problemstillinger overskygget av redselen for å framprovosere en ny nasjonalisme i Europa, og ikke minst i Tyskland. Middelet er europeisk samarbeid, men samtidig velger man å se bort fra det sprengstoffet som ligger innebygget i valutaunionen.

Den nokså endimensjonale tyske argumentasjonen har ført til økende kritikk av den tyske Europa-modellen utover 90-tallet, og ikke bare fra Storbritannia slik man er vant til. Spesielt en rekke franske radikale intellektuelle har gått hardt ut mot det de betegner som en økonomisk religion. Kritikken har fått dekning i tyske liberale medier, og det viser at man har hatt behov for innspill utenfra for å få fram flere syn i tysk debatt. Motstanden gjaldt det de kalte en tysk dogmatisk vektlegging av en selvstendig rolle for en europeisk sentralbank, og en økonomisk politikk som skal holdes utenfor politisk beslutningsmyndighet. Den tyske sentralbanksjefen ble betegnet som yppersteprest for den økonomiske religionen og tyskerne ble anklaget for hele tiden å legge an tonen i EU-samarbeidet.⁵³

---

⁵³ Det refereres spesielt til tre intellektuelle fra venstresiden i fransk politikk - sosiologene Pierre Bourdieu og Emmanuel

På slutten av 90-tallet kan tyskerne bli sittende igjen med svarteper i europeisk politikk. Når tyskerne i så stor grad legger premissene for det europeiske økonomiske samarbeidet, risikerer de å bli holdt ansvarlige for resultatene om det skulle gå galt. Blant annet ved Tysklands strenge fortolkning av kriteriene for medlemskap i valutaunionen blir det Tyskland som avviser medlemskap i denne for en rekke latinske land. De landene som kommer med, oppfatter det lett slik at det er den tyske Europa-modellen som skal iverksettes. Hvis valutaunionen etter en tid rammes av kriser eller bryter sammen, vil det være en enkel sak å legge skylden på Tyskland, spesielt fordi den tyske politiske elite i så liten grad er villig til å diskutere alternative løsningsmodeller.

TYSKLANDS “BÅDE-OG“-POLITIKK

Etter gjenforeningen har den tyske politiske elite stadig blitt anklaget for manglende prioriteringer og valg i sin utenrikspolitikk. Kritikken har gått ut på at de har forsøkt å føre en slags “både-og”-politikk, hvor man har forsøkt å følge flere tildels uforenlige mål samtidig (Ash 1994) og (Schmidt 1996).

Noen klare motsetningspar i tysk offisiell politisk retorikk er:

Todd og den politiske skribenten Max Gallo. Alle tre har uttrykt seg kritisk til hva de kaller “den tyske modellen”, og alle tre har blitt omtalt og referert i tyske liberale medier som *Der Spiegel* Nr. 50 og 51/1996 og *Die Zeit* 01.11. og 20.12. 1996. Kritikerne trakk lett ironisk noen linjer tilbake til middelalderen med påstander om at den eneste gud var skiftet ut med den eneste valuta, samtidig som dogmet om pavens ufeilbarhet var blitt til sentralbankens ufeilbarhet.

- at man både ønsker en fordypning og samtidig en utvidelse av EU, uten at man mener å se noen motsetning mellom de to forhold,
- at man både ønsker å utgjøre motoren i EU-samarbeidet gjennom nære relasjoner til Frankrike og samtidig spille rollen som USAs nærmeste allierte i Europa,
- at man både ønsker å utvide NATO med tidligere Warszawapakt-land, og samtidig opprettholde gode relasjoner til Russland.

Det å etterstrebe disse målene samtidig, er sammenlignet med et forsøk på å finne sirkelens kvadratur (Schmidt 1996). På den annen side kan det å ikke velge også være et klart valg (Ash 1994). Mangel på prioriteringer kan forklares med at man ønsker å holde flere muligheter åpne, spesielt nå når Europas utvikling er så usikker. Fravær av klare prioriteringer kan også forklares med at man ikke ønsker å provosere fram en åpen debatt om strategiske spørsmål i tysk politikk, for ikke å berøre tabuemner. Men i dagens situasjon vil det uansett framtinges en politikk, som i det minste gir inntrykk av at man prioriterer.

Kjerne-Europa - en forutsetning for EU-utvidelse

I september 1994 la CDU/CSUs forbundsdagsgruppe fram et forslag om "Kjerne-Europa". Det innebar en klar prioritering og var svært klar i sin beskrivelse både av tyske interesser og tyske perspektiv på EUs framtidige utforming. Den såkalte Schäuble-planen var ikke et offisielt dokument. Men i og med at den er formulert av sentrale tyske politikere, vil den fungere som en indikator på tysk tenkning. Dokumentet gav klare

signaler om at stabilisering av Øst- og Sentral-Europa har høy prioritet. Det uttrykte samtidig en tysk vilje til å handle på egenhånd - på samme måte som andre stormakter - om det blir nødvendig. I Schäuble-planen ble det også foreslått at man skulle gi den europeiske unionen en "neuen Schwung" ved å opprette en indre kjerne i EU bestående av Tyskland, Frankrike og Benelux-landene.⁵⁴

Selv om man ifølge tysk offisiell retorikk ikke ser noen motsetning mellom ønsket om å fordype og utvide EU samtidig, har man gjennom politikken utforming likevel tatt konsekvensen av at utvidelsen av EU med stor sannsynlighet vil føre til en utvanning av samarbeidet. Dette kommer klart til uttrykk gjennom det felles tysk/franske forslaget om å innføre en fleksibel integrasjon i EU, som kom ett år etter Schäuble-planen. Det er et mål at fleksibiliteten skal motvirke utvanningen.

Schäuble-planen skapte mange reaksjoner. Årsaken var dens spesielle klare tale på tre områder: Det ene var beskrivelsen av tyske interesser, det andre var begrunnelsen for behovet for et differensiert samarbeid innad i EU, og det tredje var hvordan noen sentrale tyske politikere ser for seg utformingen av EU i framtiden.

Det beskrives som en vital tysk interesse at unionen utvides østover. Uten en reform av det europeiske samarbeidet som gjør EU i stand til å ta opp nye medlemmer, hevdes det at Tyskland kan føle seg tvunget - ut fra egne sikkerhetsbehov - til å sørge for en stabilisering av området på tradisjonelt vis. Det er ingen

---

⁵⁴ CDU/CSU Fraktion des Deutschen Bundestages, 01.09.1994. Utgangspunktet for denne planen er at samarbeidet er kommet til et kritisk punkt hvor problemene må løses hvis ikke EU skal utvikle seg til å bli en frihandelssone.

nærmere presisering av hva som legges i dette, men historisk sett har Tyskland vært svært dominerende i området. Selv om Tyskland skulle føle seg tvunget til stabilisering "på tradisjonelt vis", beskrives et slikt alternativ i Schäuble-papiret som for krevende for Tyskland, i tillegg til at det vil skape splittelse i den europeiske union.

Schäuble-planen ser det som forutsetning for at man skal kunne utvide unionen østover, at det først finner sted en fordypning. Alternativet er at EU utvikler seg til et løsere økonomisk samarbeid som ikke vil være i stand til å imøtekomme utfordringene i øst. Fordypningen skal innebære en dannelse av en indre kjerne som har felles mynt-, finans-, budsjett-, nærings- sosial- og utenrikspolitikk. Denne kjernen skal fungere som en "föderaler Bundesstaat". Samtidig hevdes det at en fordypning og utvidelse er en forutsetning for at Tyskland skal kunne utgjøre et rolig "Mitte" i Europa.

I denne planen ligger det altså formulert at hvis andre europeiske land ikke vil være med på å støtte opp om vitale tyske interesser i øst, vil tyskerne måtte gjøre det på egenhånd. Dette kan oppfattes som en trussel om en tysk "Alleingang", eller en mulig ny tysk/russisk samforstand. Alt dette er alternativer som dagens tyske Europa-diplomati forsøker å unngå ved å legge vekt på at det tyske politiske anker ligger i vest, som en forutsetning for all annen politikk. Schäuble-planen legger også vekt på at det tyske politiske anker ligger i vest, men det kommer tydelig fram at ankerfestets stabilitet er avhengig av utviklingen i øst.

Schäuble-planen er klargjørende fordi det formulerer en tankegang som ellers ikke kommer til uttrykk i det tyske Europa-diplomatiet. Det viser hvilken fundamental betydning de øst- og sentraleuropeiske landene har for tysk og dermed europeisk politikk. For Tyskland er dette av så grunnleggende karakter at det

ifølge Schäuble-planen til og med vil kunne splitte dagens EU. Dette ble senere presisert av Bayerns ministerpresident, som hevdet at utvidelse ikke er et spørsmål om ønsker, men at det for Tyskland handler om en eksistensiell nødvendighet.⁵⁵ Man finner ikke tilsvarende formuleringer i tysk offisiell retorikk, men man finner derimot forsøk på å omgå de problemene som Schäuble-planen peker på. Strategien ser ut til å gå ut på å minimalisere problemene ved å fordele dem på en større del av Europa. Disse forsøkene er i stor grad i samsvar med Schäuble-planens forslag til fordypning og utvidelse av EU, og i tillegg til å utvide NATO.

Tre år etter den første Schäuble-planen kom et nytt utspill fra den konservative forbundsdagsgruppen.⁵⁶ Hensikten denne gangen var å bringe klarhet om hva de konservative står for i forbindelse med innføringen av en felles valuta, og stemple de som argumenterer for en utsettelse av Euroen som dissidenter. Dette utspillet inneholder ingen stor strategi for Europas utvikling, slik som det første gjorde. I dokumentet ble det lagt vekt på at valutaen er mer enn en valuta, og at ØMU er et nøkkelprosjekt for EUs videre utvikling.

Dokumentets innhold ordnes etter to begrep: Tysklands spesielle *interesse* og *ansvar* for at ØMU blir noe av. Interessene begrunnes ut fra Tysklands utadrettede økonomi og den sårbarhet som følger av dette, landets posisjon i Europa og Tysklands historie. Ut fra disse fire forhold argumenteres det for at Tyskland har en spesiell interesse for stabilitet, og at

---

⁵⁵ Ministerpresident i Bayern og CSU-politiker, Edmund Stoiber, skrev en kommentar i *Frankfurter Allgemeine Zeitung* 21.10.1994 hvor han presiserte hensikten med Schäuble-planen.

⁵⁶ CDU/CSU Fraktion im Deutschen Bundestag. Schäuble, Glos & Seiters, Lamers: *Die Europäische Währungsunion - Deutschlands Interesse und Verantwortung*, 16. September 1997.

valutaunionen er en institusjonalisering av en slik. Tysklands spesielle ansvar for valutaunionen begrunnes med landets lederfunksjon. Fordi Tyskland har den største økonomien og den sterkeste valutaen i Europa, har det størst innflytelse på samordningen av de europeiske økonomier (konvergensprosess). Ut fra disse to forhold, og fordi valutaunionen blir basert på en tysk modell, springer det ut et spesielt tysk ansvar.

Tyskland som pådriver i NATO-utvidelsen

Der man tydeligst kan se antydninger til prioritering i tysk politikk etter gjenforeningen, er i ønsket om å utvide NATO østover, i først omgang med Polen, Tsjekkia og Ungarn. I denne prosessen har Tyskland vært den sterkeste pådriveren, sammen med USA.⁵⁷ Årsaken er naturlig nok Tysklands ønske om stabilitet i øst. Den tyske forsvarsministeren Volker Rühle erklærer at han ikke ønsker sammenfall mellom grensene for stabilitet og ustabilitet, fattig og rik, EUs/NATOs grenser og den tyske østgrensen.⁵⁸

Allerede i mars 1993 uttrykte den tyske forsvarsministeren ønsket om å utvide NATO østover. Den gang møtte han motstand i egne rekker. Både kansleren og utenriksministeren mente det var viktigere å opprettholde et godt forhold til Russland.⁵⁹ Den

---

⁵⁷ I forbindelse med NATOs møte i Madrid klarte tyske politikere å støtte både den amerikanske linjen om å utvide NATO med tre land og samtidig å støtte det franske ønsket om å utvide med fem. *Financial Times*, 09.07.1997.

⁵⁸ I en tale Volker Rühle holdt for der Deutschen Atlantischen Gesellschaft 11.05.1995.

⁵⁹ Forsvarsminister Volker Rühes første utspill om en utvidelse av NATO kom 23. mars 1993. Etter dette fulgte en åpen strid

russiske militære tilstedeværelsen i det tidligere DDR førte til en tysk tilbakeholdenhet. De tyske reaksjonene i forbindelse med kuppforsøket i Moskva i 1991 og Sovjetunionens påfølgende oppløsning var svært forsiktige. Straks Russland hadde påtatt seg rollen som Sovjetunionens arvtaker og forpliktet seg til å oppfylle de avtaler som var inngått med Tyskland, anerkjente Tyskland Russland som folkerettslig suveren stat. Vendepunktet i denne politikken kom da den siste russiske soldat forlot tysk jord i august 1994. I løpet av kort tid endret hele regjeringen holdning, og NATO-utvidelsen fikk topp prioritet.⁶⁰

Tysklands forhold til Russland er tvetydig. Helmut Kohl mener naturlig nok at Russland er Tysklands viktigste partner i øst. Men det er ikke dermed sagt at det er den beste vennen. Den tyske historikeren Michael Stürmer oppsummerer Tysklands historiske erfaringer med Russland kort med at: - man må ha et godt forhold til russerne, så tett som mulig og - man må holde Russland på avstand, så langt som mulig (Stürmer 1994b).

Ved sine anstrengelser for å utvide NATO prioriterer Tyskland tette samarbeidsforhold med de øst- og sentraleuropeiske landene, tildels på bekostning av forholdet til Russland. Gjennom Brandts Ostpolitikk på

---

mellom forsvarsministeren og utenriksministeren som også hadde støtte hos kansleren. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, 01.10.1994 og 07.10.1994. Forsvarsministeren ønsket å åpne for medlemskap for Tsjekkia, Slovakia, Ungarn og Polen, og foreslo dette på NATOs forsvarsministermøte i Sevilla 30.09.1994. Utenriksministeren viste en mer tilbakeholden linje, og uttrykte ønske om å ta hensyn til Russland og andre land i Øst- og Sentral-Europa. Dette framhevet han i en tale han holdt for Heeresführungskommando i Koblenz 06.10.1994.

⁶⁰. 23.11.1994 kom en felles erklæring fra regjeringskoalisjonen hvor forsvarsministeren, utenriksministeren og kansleren sammen støttet en skrittvis utvidelse av NATO.

70-tallet var tyskerne tvunget til å gå gjennom Moskva for å nå fram til Warszawa. I dag knyttes det direkte nære bånd til Polen. Det vil kreve altfor mye å gjøre noe med det store Russland. Da er det enklere og billigere å bygge opp en økonomisk og politisk buffersone i Øst- og Sentral-Europa. Det vil være av stor strategisk betydning for Tyskland om NATOs østlige militærgrense flyttes østover fra Berlin til den polske grenseelven Bug. Målet er at en utvidelse både skal gjøre disse områdene mer politisk stabile og handelsmessig mer attraktive.⁶¹

Gjennom ønsket om å utvide NATO viser tyske politikere en klar prioritering av å opprettholde nære bånd til USA, framfor en strategisk uavhengighet slik franskmennene ønsker.

Mange tyske politikere er redd for en for sterk prioritering av det europeiske fundamentet i NATO, slik at de mister deler av den sikkerhetspolitiske støtten de har fra USA (Ehrhart, 1994). Det at tyskerne støtter seg på amerikanerne er ikke nytt i tysk politikk, men i forhold til det tysk/franske samarbeidet har dette krevet en hårfin balansegang. Spesielt i forbindelse med gjenopplivingen av VEU og planene om å etablere en politisk union i EU på begynnelsen av 90-tallet, var det usikkert hvordan tyskerne skulle forene dette med fortsatt sterke forsvarspolitiske bånd til USA og NATO.

---

⁶¹ Lothar Rühl skriver: "Den etter avtalen fullendte tilbaketrekning av alle russiske stridskrefter fra Tyskland i 1994 fjernet de begrensninger av tysk suverenitet som fortsatt fantes etter 1990 og åpnet for at tyske militære styrker kunne innstalleres på det tidligere DDRs territorium. Med utvidelsen av Forbundsrepublikkens territorium til å omfatte hele Tyskland i samlingsåret og NATOs militærstrukturs utplassering i de nye delstatene i 1994, oppnådde man en større sikkerhetsmargin mot øst for en aktiv tysk politikk utenfor Forbundsrepublikkens grenser. Rühl, Lothar (1996): *Deutschland als europäische Macht*, Bouvier, Bonn, s. 354-355.

Det er foreløpig uklart hvilke implikasjoner dagens fransk-tyske planer om en valutaunion i EU vil få for det euro-atlantiske samarbeidet. Det er lite sannsynlig at amerikanerne på sikt vil se seg tjent med et sterkt europeisk økonomisk samarbeid som tildels er motivert av at de europeiske landene sammen skal styrke seg i den handelsmessige konkurransen med USA. Et annet viktig forhold er at en av de tyske målsettingene med valutaunion hele tiden har vært at denne skal føre til etableringen av en politisk union. Dette målet står fortsatt ved lag, og må eventuelt tilpasses institusjonelt til en europeisk pilar i NATO. Dessuten er det fortsatt en del røster i tysk politikk som anser Frankrike som en viktigere partner for Tyskland enn USA. Tankegangen er at Tyskland trenger tett integrasjon med Frankrike for ikke å bli stående alene, fordi Tyskland er for stort til å fungere i en europeisk maktbalanse.⁶²

Ønsket om å utvide NATO østover er basert på behovet for å sikre seg en fortsatt amerikansk tilstedeværelse i Europa. Ved å binde amerikanerne militært til oppgaver de ikke så lett kan løse seg fra, antas denne tilstedeværelsen å være sikrere. Amerikanerne oppfattes av mange tyskere som deres beste støttespiller i øst.⁶³ USA utgjør en motvekt til Russland med sine kjernevåpen. USA virker også som en avbalanserende kraft mellom Tyskland og Russland i området mellom de to landene. Ifølge Rühl (1996:303-

---

⁶² Dette argumentet er blant annet framført av tidligere forbundskansler Helmut Schmidt i en artikkel i *Die Zeit* 20.12.1996, under overskriften "Frankreich ist für uns wichtiger als Amerika".

⁶³ Samtidshistorikeren Arnulf Baring er en av dem som mener at det er USA som kan gi Tyskland den støtte landet trenger. Baring, Arnulf (1996): "Tyskland hva nå?" i Kate Hansen Bundt (red.): *Sentral-Europa. Fortid, Nåtid og Fremtid*, Europa-programmet, Oslo, s. 24-43.

304) ønsker ikke Tyskland å stå som den eneste konkurrent til Russland i Øst- og Sentral-Europa. Tysklands forhold til Russland må defineres gjennom EU og NATO fordi alt annet vil føre til ny usikkerhet om tysk politikk.

Gjennom en utvidelse av NATO vil amerikansk diplomati kunne ha en avbalanserende funksjon i forhold til Tysklands stilling i Øst- og Sentral-Europa. Et amerikansk engasjement i området vil gjøre det lettere for Tyskland å ivareta sine interesser uten å bli anklaget for hegemonistrebene og alenegang. Videre er et ofte uttalt tysk argument for en NATO-utvidelse at man ønsker å øke andre lands engasjement i sentraleuropeiske problemstillinger. I hvilken grad det vil være tilfelle på sikt, er avhengig av utformingen av NATOs kommandostruktur og graden av amerikansk engasjement i Europa.

AVSLUTNING

Det samlede Tysklands nye posisjon i Europas sentrum har særlig aktualisert det ytre aspekt ved det tyske problem. Dagens tyske politikere forsøker på mange måter å oppheve problemstillingen ved å omdefinere tyske interesser til å være europeiske. På den måten unngår man å berøre tema som fortsatt er tabubelagt i den tyske debatten. Men et fravær av debatt om nasjonale interesser er ikke det samme som at Tyskland lar være å drive interessepolitikk. En multilateralisering av den tyske Europa-politikken kan sikre Tysklands posisjon, uten at landet blir mer synlig. På den måten forsøker den tyske regjering å forhindre at tysk politikk virker provoserende for andre land.

Tysk Europa-politikk er likevel paradoksal. Samtidig som Tyskland er Europas mest

integrasjonsvennlige land, er det også Tyskland som kan bli det viktigste hinderet for videre integrasjon. Årsaken til dette ligger i motsetningen mellom ønsket om kontinuitet og behovet for å tilpasse seg den nye europeiske virkelighet.

Et eksempel på dette er spørsmålet om man skal knytte seg tettere til Frankrike gjennom en fordypning av EU, eller opprettholde de nære sikkerhetspolitiske bånd til USA. På den ene siden satser den tyske regjering nesten alle sine kort på å få til en europeisk valutaunion, der samarbeidet med Frankrike står i sentrum. Formålet med valutaunionen er i høy grad politisk. Det tyske håp er at valutaunionen vil tvinge fram en politisk union. Ved å gå opp i en høyere europeisk enhet skulle Tyskland bli løst fra det tyske problem.

På den andre siden ser vi en annen retning i tysk Europa-politikk. Tyskland er en pådriver for å utvide både EU og NATO østover. Dette gir klare signaler om at Tyskland gir ønsket om å stabilisere Øst- og Sentral-Europa høy prioritet. I denne stabiliseringsprosessen i øst er forholdet til USA overordnet, tildels på bekostning av forholdet til Frankrike og Russland. Dette viser konsekvensene av "Die deutsche Mittellage". Man opererer med innbyrdes motstridende prioriteringer i øst og vest på grunn av problemenes ulike karakter.

Den tyske retorikken er også i dag preget av tilbakeholdenhet. Men mot utgangen av 1990-tallet skal det iverksettes en del av de prosjektene som ble planlagt ved inngangen til dette tiåret. Selv om det i disse prosessene ikke oppstår åpne stridigheter eller klare formuleringer om det gjenforente Tysklands nye veivalg, vil det likevel komme klart fram at Tyskland gjør klare prioriteringer - og at disse følger et mønster.

REFERANSER

- Ash, Timothy Garton (1993): *In Europe's Name. Germany and the Divided Continent*, Vintage, London.
- Ash, Timothy Garton (1994): "Germany's Choice" i *Foreign Affairs*, Årg. 73, Nr. 4. July/August, s. 65-81.
- Ash, Timothy Garton (1995): "Europa denken" i *Internationale Politik*, Nr. 9, årg. 50.
- Asmus, Ronald D. (1997): *Survival*, Vol. 39, Nr. 1, Spring 1997.
- Baring, Arnulf (1996): "Tyskland hva nå?" i Kate Hansen Bundt (red.): *Sentral-Europa. Fortid, Nåtid og Fremtid*, Europa-programmet, Oslo, s. 24-43.
- Bingen, Jon (1997): "Den tysk-franske akse" i Jon Bingen & Arne Melchior (red.): *Flerhastighets-Europa - konsekvenser for Norge*, Norsk Utenrikspolitisk Institutt/Europa-programmet, Oslo.
- Brandt, Willy (1990): *Erindringer*, Cappelen, Oslo.
- Bundt, Kate Hansen (1993): *Det indre og det ytre tyske spørsmål*, NUPI, forskningsrapport nr. 168.
- Carr, William (1996): *A History of Germany 1815-1990*, St. Martin's, New York, 7. utg.
- Dahrendorf, Ralf (1995): *Europäisches Tagebuch*, Steidl, Göttingen.
- Ehrhart, Hans Georg, et al. (1994): *Kollektive Sicherheit zwischen Realität und Modell*, Hamburger Beiträge zur Friedensforschung und Sicherheitspolitik, Heft 82, April, s. 7-24.
- Geiss, Immanuel (1992): *Die deutsche Frage 1806-1990*, B.I. Taschenbuchverlag, Mannheim.
- Genscher, Hans Dietrich (1991): *Unterwegs zur Einheit*, Siedler, Berlin.
- Gruner, Wolf, D. (1993): *Die deutsche Frage in Europa 1800 bis 1900*, Piper, München.
- Habermas, Jürgen (1993): *Vergangenheit als Zukunft*, Piper, München.

- Haensch, Günter; Anette Lallemand & Annick Yaiche (1994): *Kleines Deutschland Lexikon*, Beck, München.
- Haffner, Sebastian (1989): *Von Bismarck zu Hitler*, Kindler, München.
- Juricic, Michael (1995): "Perception, causation and German foreign policy" i *Review of International Studies*, s. 105-115.
- Kaiser, Karl (1991): *Deutschlands Vereinigung. Die internationalen Aspekte*, Gustav Lübbe Verlag GmbH, Bergisch Gladbach.
- Kaiser, Karl & Hanns W. Maull (red.) (1994): *Deutschlands neue Aussenpolitik Band I Grundlagen*, Oldenburg, München
- Keohane, Robert; O., Joseph Nye & Stanley Hoffmann (1993): *After the Cold War. International Institutions and State Strategies in Europe 1989-1991*, Harward University Press, Cambridge, Massachusetts and London.
- Kühnhardt, Ludger (1996): *Von der ewigen Suche nach Frieden. Immanuel Kants Vision und Europas Wirklichkeit*, Bouvier, Bonn.
- Langeland, Nils Rune (1992): *Nasjonalsosialismen som Kulturell Erafaring. En Analyse av Den Tyske Historikerstriden 1986*, Hovudoppgåve i historie, Historisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Lutz, Dieter S. (1991): *Sicherheit 2000, Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden.*
- Martin, Bernd (1992): *Deutschland in Europa. Ein historischer Rückblick*, C.H. Beck, München.
- Middlemas, Keith (1995): *Orchestrating Europe. The Informal Politics og European Union 1973-1995*, Fontana Press, London, s. 157.
- Niedhart, Junker; Detlef Junker & Michael Richter (1997): *Deutschland in Europa. Nationale Interessen und internationale Ordnung im 20. Jahrhundert*, Palatium, Mannheim.

- Orban, Frank (1996): "Frankrike og valutaunioner: Fra valutahegemoni til hegemoniske valutaunioner" i *ØMU - et maktpolitisk instrument? Kan EU leve med ØMU?*, *Europa i dag*, nr. 11/1996, Europa-programmet, Oslo, s. 68-147.
- Papendorf, Knut (1996): "Tysklands forfatningsdomstols Maastricht-dom av 12. oktober 1993 og dens følger for den videre europeiske integrasjonsprosessen", *Europa i dag*, Nr. 2/1996, Europa-programmet, Oslo.
- Peters, Susanne (1997): "Germans security Policy after Unification: Taking the Wrong Models" in *European Security*, Vol. 6, No. 1, Spring 1997, Frank Cass, London, p. 18-47.
- Rühl, Lothar (1996): *Deutschland als europäische Macht. Nationale Interessen und internationale Verantwortung*, Bouvier, Bonn.
- Schmidt, Peter (1996): "The Intergovernmental Conference. The German Focus on Foreign and Security Policy" i Jon Bingen & Walter Schütze (red.): *Europe at the end of the 90s*, Europa-programmet, Oslo, s. 73-94.
- Schulze, Hagen (1996): *Kleine deutsche Geschichte*, C.H. Beck, München.
- Schwarz, Hans-Peter (1985): *Die Gezähmten Deutschen: Von der Machtbesessenheit zur Machtvergessenheit*, Stuttgart.
- Schwarz, Hans-Peter (1994a): *Die Zentralmacht Europas. Deutschlands Rückkehr auf die Weltbühne*, Siedler Verlag, Berlin.
- Schwarz, Hans-Peter (1994b): "Das Deutsche Dilemma" i Karl Kaiser & Hanns W. Maull (red.): *Deutschlands neue Aussenpolitik Band I Grundlagen*, s. 81-99.
- Schöllgen, Gregor (1997): "Geschichte als Argument, Was kann und was muss die deutsche Grossmacht auf dem Weg ins 21. Jahrhundert tun?" i *Internationale Politik*, Nr. 2, årg. 52, Bonn, s. 1-7.

- SNU (1995): Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg, *Dansk og europæisk sikkerhed*, København.
- Sternberger, Dolf (1990): *Verfassungspatriotismus*, Frankfurt am Main.
- Stürmer, Michael (1994a): *Die Grenzen der Macht. Begegnung der Deutschen mit der Geschichte*, Goldmann, München.
- Stürmer, Michael (1994b): "Deutsche Interessen" i Karl Kaiser & Hanns W. Maull (red.): *Deutschlands neue Aussenpolitik Band I Grundlagen*, s. 39-58.
- Teltschik, Horst (1991): *329 Tage*, Siedler Verlag, Berlin.
- Weidenfeld, Werner (red.) (1994): *Reform der Europäischen Union. Materialien zur Revision des Maastrichter Vertrags 1996*, Bertelsmann Stiftung, Gütersloh.
- Weizsäcker, Richard von (1991): *Von Deutschland nach Europa. Die Bewegende Kraft der Geschichte*, Siedler Verlag, Berlin.
- Wæver, Ole (1995): "Hvordan det hele alligevel kan gå galt..." i Henning Gottlieb & Frede P. Jensen (red.): *Tyskland i Europa*, Det Sikkerheds- og Nedrustningspolitiske Udvalg, Gyldendal, København, s. 297-337.
- Zippelius, Reinhold (1996): *Kleine Deutsche Verfassungsgeschichte. Vom frühen Mittelalter bis zur Gegenwart*, Beck, München.

EUROPA-PROGRAMMETS PUBLIKASJONER

BØKER

Etter etterkrigstiden - tanker og ideer for det nye Europa

Bernt Bull, Anders Kjølberg (red.), 172 s., 1992

ISBN 02-82-13595-8.....kr. 25,-

Europa etter Maastricht

Jon Bingen (red.), 166 s., 1992

ISBN 82-02-13876-0.....kr. 25,-

The Baltic Sea Area - A region in the making

*Mare Kukk, Sverre Jervell, Pertti Joenniemi (eds.),
241 pp., 1992*

ISBN 89-91165-00-9.....kr. 230,-

Hva skjedde med Norden? Fra selvbevissthet til rådvillhet

Iver B. Neumann (red.) 196 s., 1992

ISBN 82-02-13883-3.....kr. 25,-

Verktøy for Fred - Sjøforsvaret og sikkerheten i 90-årene

Roald Gjelsten (red.), 138 s., 1993

ISBN 82-02-13877-9.....kr. 145,-

Kystmakt - skisse av en maritim strategi for Norge (innb.)

Jacob Børresen, 351 s., 1993

ISBN 82-02-14008-0.....kr. 289,-

Lille Norden - hva nå? Splittelse og samling i EFs kraftfelt

Grethe Værnø, 310 s., 1993

ISBN 82-02-14028-5.....kr. 188,-

Norge i det politiske kraftfeltet -

Norden og USAs betydning for norsk politikk

Bernt Bull og Anders Kjølberg (red.), 135 s., 1993

ISBN 82-02-14286-5.....kr. 155,-

Tyskland i forandring

Godrun Gaarder (red.), 244 s., 1994

ISBN 82-91165-01-7.....kr. 210,-

Europa i det handelspolitiske spenningsfelt -

Norge og EU i globalt perspektiv

Iver B. Neumann (red.), 167 s., 1994

ISBN 82-02-14696-8.....kr. 160,-

Norway and An Uncertain European Monetary Construction

André Grjebine and Stephen Marris, 49 pp., 1994

ISBN 82-91165-02-5.....kr. 200,-

Nordiske skjebnevalg?

Jon Bingen og Rutger Lindahl (red.), 204 s., 1994

ISBN 82-91165-03-3.....kr. 298,-

Den nye tids uorden

Alberto Cavallari (oversatt av Jon Bingen), 224 s., 1994

ISBN 82-91165-04-1.....	kr. 259,-
Et nytt Øst-Vest skille i Europa?	
<i>Bernt Bull og Anders Kjølberg (red.), 188 s., 1994</i>	
ISBN 82-91165-06-8.....	kr. 219,-
Frankrike i dag: Gamle strukturer og nye utviklingstrekk	
<i>Katrine Kristiansen (red.), 167 s., 1995</i>	
ISBN 82-91165-07-6.....	kr. 184,-
Sentral-Europa - Fortid, Nåtid og Fremtid	
<i>Kate Hansen Bundt (red.), 352 s., 1996</i>	
ISBN 82-91165-08-4.....	kr. 330,-
Kulturmark - Perspektiver på europeisk historie og tankeliv	
<i>Kate Hansen Bundt og Lars Martin Fosse (red.), 260 s., 1996</i>	
ISBN 82-91165-09-2.....	kr. 260,-
Europe at the end of the 90s	
<i>Walter Schütze and Jon Bingen (eds.), 323 pp., 1996</i>	
ISBN 82-91165-10-6.....	kr. 350,-
Russia's Marine Oil and Gas Industry Approaches the Arctic Shelf. A history of Rosshelf	
<i>Evgeny P. Velikhov and Vyacheslav P. Kuznetsov, 115 pp., 1997</i>	
ISBN 82-91165-11-4.....	kr. 200,-
Flerhastighets-Europa - konsekvenser for Norge	
<i>Jon Bingen & Arne Melchior (red.), 200 s., 1997</i>	
Utgitt i samarbeid med Norsk Utenrikspolitisk Institutt	
ISBN 82-91165-12-2.....	kr. 150,-
Den kalde freden	
<i>Silvio Fagiolo (oversatt av Jon Bingen), 137 s., 1997</i>	
Utgitt i samarbeid med PAX Forlag	
ISBN 82-530-1902-5.....	kr. 198,-

HEFTER - ARTIKLER "EUROPA I DAG"

1992

- 1/92 **Norge, Norden og 90-årenes Europa-diplomati**
Jon Bingen
- 2/92 **The Strategic Significance of the Nordic-Baltic Region**
Ola Tunander
- 3/92 **Politikkens logikk - Machiavelli og Carl Schmit**
Jon Bingen
- 4/92 **"A City Upon a Hill ... a Beacon to the World":
Amerikansk eksepsjonalisme og det evige dilemma -
isolasjon eller misjon?**
Ole O. Moen
- 5/92 **Norden sett ifrån krisens Sovjet
- Nordens image i sovjetpressen 1988 - 1991**
Aleksander Kan
- 6/92 **Norden i det nya Europa: Quo Vadis Finlandia?**
Pertti Joenniemi
- 7/92 **"EF-faktoren" i nordisk samarbeidspolitikk
- Mellom myter, politikk og realiteter**
Grethe Værnø
- 8/92 **Norden - på tredje eller fjerde gir inn i det nye
Europa? Økonomiske aspekter ved Norden og EF**
Arne Melchior
- 9/92 **Ukraine and the Black Sea - the Adriatic Sea Arc of
Insecurity**
Kristian Gerner
- 10/92 **Behov for tysk?**
Godrun Gaarder
- 11/92 **Fransk høyre og Maastricht-debatten**
Cathrine Løchstøer
- 12/92 **Den franske folkeavstemningen om Maastricht:
Et muntert og smittende "JA"**
Sébastien Rozand-Lambiotte

1993

- 1/93 **Russian Identity in the European Mirror**
Iver B. Neumann
- 2/93 **Mentaliteter, ideologi og funksjoner i norsk
militærvesen til 1940**
Tom Kristiansen
- 3/93 **A Case of Regime Crisis**
Gianfranco Pasquino (introduction by Jon Bingen)

- 4/93 **Konflikter i Kaukasus og Sentral-Asia**
Daniel Heradstveit
- 5/93 **Ungarn og Sentral-Europa**
Federigo Argentieri
- 6/93 **Russland lærer å leve med marked og demokrati**
Alexander Kan
- 7/93 **The role of the German Mark in Europe
- Historical Experience and Current Problems of
Monetary Policy:
the Challenge of German Unification and European
Integration**
Joachim Volz
- 8/93 **Europe and the Crisis in the former Yugoslavia**
John M. Nomikos
- 9/93 **Europa i forandring**
Artikkelsamling fra medarbeider-seminar
*Katrine Bakke, Jon Bingen, Kate Hansen Bundt, Per
Richard Johansen*

1994

- 1/94 **Finsk politik idag**
Lauri Karvonen
- 2/94 **France and the Uruguay Round
- Geo-economy and domestic policy enforcement**
Elie Cohen
- 3/94 **Germany in the new Europe**
Anthony Glees
- 4/94 **Hvor går EU? Hva er igjen etter Maastricht-avtalen?**
Godrun Gaarder (red.)
- 5/94 **The 1994 Super Election Year - Status and trends,
spring 1994**
Dieter Roth
- 6/94 **Some British Perceptions of Northern Europe after
the Cold War**
David Gates
- 7/94 **Endringer i det Franske partisystemet
- status pr. idag**
Gérard Grunberg
- 8/94 **Rysslands geopolitiska läge och säkerhetsprinsip
- mot historisk bakgrund**
Aleksander Kan
- 9/94 **The Russian Government's Economic Policy**
Nikolai Schmeliev

1995

72

- 1/95 **The Emerging Shape of Post-Cold War European Security**
Alexei G. Arbatov
- 2/95 **EU - et historisk perspektiv**
Trond Johannessen
- 3/95 **The Current Economic Situation in Russia and Perspectives for Economic Growth**
Sergey Alexashenko
- 4/95 **Tyskland etter "supervalgåret" og SPDs rolle i tysk politikk**
Dieter K. Roth, Wolfgang Biermann (forord av Godrun Gaarder)
- 5/95 **Det fransk-tyske forhold**
Daniel Vernet
- 6/95 **Gaullismen i dagens franske europapolitikk**
François Kersaudy
- 7/95 **Today's Europe: The Present Situation, Trends in Italy and the Nordic Countries**
Seminar report
- 8/95 **Norge og Europa etter folkeavstemningen**
Bjørn Tore Godal, Kate Hansen Bundt, Jon Bingen, Erik Klippenberg
- 9/95 **Europa Quo Vadis?**
Konferanserapport
Godrun Gaarder, Hans-F. von Ploetz, Peter Schmidt, Dieter Schröder, Reinhard Schweppe, Jon Bingen
- 10/95 **Norden - et sikkerhetspolitisk alternativ?**
Jon Bingen
- 11/95 **The European Union at the Crossroads: Stalemate or New Beginning?**
Walter Schütze
- 12/95 **Til forsvar for Russlands markedsdemokratiske reformer. Aktuelt økonomisk konsept og politisk plattform for økonomiske reformer i Russland.**
Stepan S. Sulakshin
- 13/95 **Sikkerhetspolitisk nytenkning i nasjonalismens tidsalder**
Carlo Jean
- 14/95 **The Dollar is Headed South**
Stephen Marris
- 15/95 **Italia: Demokratiet i en overgangsfase**
Elisabetta Cassina Wolff

- 16/95 **EUs regjeringskonferanse.
En ny norsk utenriksøkonomi.**
Foredrag ved Europa-programmets rådsmøte 9. okt.
1995
Marianne Takle (red.)
- 17/95 **The Future of Security in Europe.
The Security Situation and Prospects in the
Mediterranean.**
Carlo Jean
- 1996**
- 1/96 **Norske Russlandsbilder**
Pål Kolstø
- 2/96 **Tysklands Forfatningsdomstols Maastrichtdom av
12. oktober 1993 og dens følger for den videre
europaiske integrasjonsprosessen**
Knut Papendorf
- 3/96 **Det "Mitterrandske" Europa - fra Roma til Maastricht-
traktaten**
Franck Orban
- 4/96 **Europeisk sikkerhet på 1990-tallet: FN, stormaktene
og de regionale institusjoner**
David Gates
- 5/96 **Presidentvalget 1995 i Frankrike: Seierens
motsetninger eller motsetningenes seier?**
Franck Orban, René André, Jérôme Jaffré
- 6/96 **1. EMU
2. NATO's utvidelse og det europeiske
sikkerhetssystem**
Foredrag ved Europa-programmets rådsmøte 11. april
1996
Jon Bingen (red.)
- 7/96 **The role of the national interest in European
Integration: Theory versus history**
Camilla Lund

- 8/96 **“Europa Quo Vadis II?” Bavaria in Europe**
Conference Report
Godrun Gaarder, Claus Grimm, Erwin Huber
- 9/96 **Med eller forbi hverandre? Fransk-britiske samarbeidsformer i lys av IGC**
Franck Orban (red.), David Gates, Nicole Gnesotto, Françoise de la Serre
- 10/96 **Austria on the Threshold of the Twenty-first Century: Another Change of International Status?**
Hanspeter Neuhold
- 11/96 **ØMU- et maktpolitisk instrument? Kan EU leve med ØMU?**
Godrun Gaarder, Trond Johannesen, Franck Orban
- 12/96 **To år etter folkeavstemningen - utfordringer for Norge,**
Jon Bingen & Kate Hansen Bundt
Norsk ressursforvaltning, Torvild Aakvaag
Europa-programmets Fiskeriprojekt, Finn Sollie
Foredrag ved Europa-programmets Rådsmøte 4. november 1996.
- 1997**
- 1/97 **Italiensk utenrikspolitikk**
Elisabetta Cassina Wolff
- 2/97 **Italia og middelhavsområdet - historikk, politikk og problemstillinger**
Elisabetta Cassina Wolff
- 3/97 **Frankrikes venstreside og ØMU før parlamentsvalget i 1998: Felles plattform eller ny skillelinje**
Frank Orban
- 4/97 **An Uncomfortable Relationship**
Dieter Schröder
Russia, Germany and Euro-Atlantic Order: Cooperative Stability or Revision?
Alexander A. Pikayev
- 5/97 **Utviklingen i Norden i lys av IGC, ØMU og NATOs østutvidelse**
Innledning ved Europa-programmets Rådsmøte 18. april 1997
Jon Bingen
- 6/97 **Frankrikes NATO-politikk: makttrekantens kontinuitet**
Franck Orban

Priser: Enkelthefter NOK 45.-
(kr. 30. ekspedisjonsgebyr pr. sending.)

Europa-programmet

Hammersborg Torg 1, 7. etg.
Postboks 6877 St. Olavs plass
N-0130 OSLO
Tlf.: 22 99 28 00
Faks: 22 99 28 01
E-mail: euro.project@euro-program.no